Jord för miljarder

Om befolkning och utveckling

Jord för miljarder

Om befolkning och utveckling

AV BERTIL EGERÖ OCH MIKAEL HAMMARSKJÖLD

REDAKTÖR: ANNA WIESLANDER

FÖRORD

Viktiga utvecklingsfrågor som att bekämpa fattigdomen, vårda miljön och förbättra livsmedelsproduktionen har – både i rika och fattiga delar av världen – samband med befolkningsförändringar.

I Europa har folkökningen i stort sett upphört. Men i fattigare delar av världen kommer den att fortsätta länge än. Och medan frågan hos oss gäller hur allt färre unga människor ska kunna försörja allt fler riktigt gamla, står de fattiga länderna inför två stora utmaningar: De måste minska fattigdomen och samtidigt hantera de miljöproblem som följer av att den växande befolkningen får det bättre.

Sidas utgångspunkt är att människor är resurser. Utmaningen är att bidra till att skapa så goda förutsättningar som möjligt för en hållbar utveckling. Vi måste därför lära oss mer om sambanden mellan befolkning och utveckling i världen. Denna nya skrift från Sida är avsedd att underlätta särskilt för elever och deras lärare i skolorna att tränga in i frågorna.

Anders Nordström
chef för Sidas hälsoenhet

FOTO: HELDUR NETOCNY / PHOENIX

INNEHÅLL

Det handlar om livet 6
Folkökning – vad är det? De fattiga blir fler. Fattigdomen är det verkliga problemet. Ålderspyramider för Sverige, Honduras och Kina.

Allt fler människor 12
Vem föder flest barn? Folkbokföring. Utvecklingen i Europa. Utvandrarna. Utvecklingen i Syd. I Europa föds färre barn. Omställning i östra Europa. Även fattiga föder färre. Fler gamla i de rika länderna. Invandring krävs för välstånd. Diagram: Befolkningsökningen i världen 1750–2050. Folkmängd i olika världsdelar år 1900, 2000 och 2050.

Mat, människor och miljö 22
Befolkning och resurser. Men svälten då? Jordfördelning och markförstöring. Utveckling genom folkökning. Miljöfrågan.

Migration. 28
Många flyttar för att få arbete. Allt fler flyktingar. Snart bor de flesta i stan. Barn på landet och i staden. Skuldkrisen. Diagram: Världens tio största städer. Migration mellan världens regioner.

De fattiga och deras barn 34
Vad är det ”goda livet”? Hur stora familjer? En stor familj är en stolthet. Många barn ger trygghet på ålderdomen. De fattiga behöver sina barn.

Hälsa och utveckling. 38
Att föda barn är riskabelt. HIV/AIDS lika stor i Afrika som pesten var i Europa. Kunskap mot smitta.

Rätten att planera sitt barnafödande. 42
Giftermål och barnafödande. Familjeplanering – barnbegränsning: Preventivmedel. Abort. Sterilisering.
Kritik av familjeplanering. Befolkningspolitik. Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.
Barnbegränsning med komplikationer.

Kvinnor och män 52
Jämställdhet – en fråga om makt och rättvisa. Skulderna tvingar till hårt arbete. Våld mot kvinnor. En ny sorts diskussion.

Ungdomar 58
Förr och nu. Sårbarhet. En sträng moral. Ungdomar och sexualitet. Sexualundervisning.

Från barnbegränsning till jämställdhet 64
Det svenska utvecklingssamarbetet: Från preventivmedel till mänskliga rättigheter. Kairokonferensen och det svenska biståndet. Bistånd genom organisationer. Bättre hälsa. Bättre befolkningsstatistik. Bättre kunskap. Hållbar utveckling. En bättre tillvaro för de fattiga.

Bilaga: Material om befolkning och utveckling på Internet. 71

Förklaring av förkortningar 74

Det handlar
om livet

De sista dagarna år 1999 var tidningarna fulla av fakta om födelsetal, folkökning och folkförflyttningar. Men det handlade inte om befolkningsexplosion och u-länder, inte om att mänskligheten strax före millennieskiftet blivit 6 miljarder – utan i stället om förändringar i vårt eget land.

IDAG FÖDS det få barn i Sverige. Den naturliga folkökningen – födda minus döda – har länge varit låg. Tack vare invandringen har folkmängden ändå fortsatt att öka. I fattiga länder dör många barn under de första levnadsåren. Eftersom det föds många barn, växer befolkningen ändå och ofta växer den snabbt – det är många fler som föds än som dör.

Folkökning = (födda – döda) + (invandring – utvandring)

Befolkningsproblem – finns det?

Förr var familjerna mycket större i Sverige. Fler barn föddes och ofta dog några av dem innan de blivit vuxna. Trots att senare generationer födde färre barn, fortsatte befolkningen i Sverige att öka ett tag. Till ökningen bidrog att allt fler överlevde tills de blivit vuxna och gamla – befolkningens medellivslängd har stigit.

Medellivslängd = förväntad livslängd vid födseln

Vad som hänt i en befolkning – födslar, dödsfall, flyttande – lever kvar länge. Sovjetunionen förlorade 20 miljoner människor under andra världskriget, de flesta av

Äldst och yngst i släkten. Få av oss får, som denna 83-åriga dam, uppleva sina barnbarnsbarnbarn.

FOTO: HULTON GETTY

DET STORA SLÄKTKALASET

Tänk dig till exempel en kvinna som föddes 1905. Vi kan kalla henne Emma. Idag är hon över 90 år gammal.

Vi antar att Emma och hennes man får fem barn. Dessa fem har i snitt två barn var. Emmas barnbarn har i snitt 1,5 barn. Då blir bilden så här:

5 barn
5x2 = 10 barnbarn
10x1,5=15 barnbarnsbarn.
Totalt 5+10+15 = 30

Emma kan alltså under sin livstid möta 30 ättlingar. Det här är en typisk 1900-talsutveckling i Sverige, där varje generation har fött färre barn än generationen innan.

Om ”Emma” istället fötts i början av 1800-talet hade bilden varit annorlunda. Då var familjerna mycket större.

Det hade då kunnat vara så här till exempel:
Emma och hennes man får 9 barn
De föder i sin tur i snitt 6 barn var
Dessa får i snitt 5 barn var.
9 barn
9x6=54 barnbarn
54x5=270 barnbarnsbarn
Totalt 9 + 54 + 270 = 333

I det här exemplet hade Emma, om hon levde tills hon var omkring 80 år, och om alla hennes barn, barnbarn och barnbarnsbarn överlevt, kunnat ha ett släktkalas för 333 ättlingar!

Men det hade i och för sig varit högst osannolikt, eftersom barn- och mödradödligheten var mycket högre i Sverige på 1800-talet. Det kan till och med vara så att 1900-talets Emma, med bara en tiondel så många ättlingar, får träffa fler av dem på sitt kalas.

FOTO: SCOTT CAMAZINE–PHOTO RESEARCHERS INC/ TIOFOTO

Räcker den här planeten för oss? Ett vanligt tema i science fiction är att människan en dag måste ge sig ut och leta efter nya planeter att bo på när jorden inte längre kan försörja oss alla.

dem män. Många kvinnor blev änkor tidigt och de födde därför färre barn. Kina drabbades av en stor svältkatastrof åren 1958-60. Miljoner människor dog, och mycket färre barn föddes. Sådana hack i ålderspyramiden (se sid 9) syns i generationer efteråt.

Många befolkningsfrågor diskuteras världen runt, till exempel flyktingströmmar, invandring och framväxten av jättestäder. Men i mer än 30 år har den verkligt stora befolkningsfrågan ansetts vara den snabba folkökningen i den fattiga delen av världen. Folkökningen där har setts som ett hot mot hela mänsklighetens framtid.

Fattigdomen är det verkliga problemet

Men problemet i de fattiga länderna är inte bara att där finns mycket folk, utan att den ekonomiska utvecklingen har svårt att hålla takten med folkökningen.

Hon bor med sitt barn i ett flyktingläger i Mexiko, vid gränsen mot Guatemala. För varje förälder, fattig som rik, är barnen ett hopp för framtiden.

FOTO: DAVID DAHMÉN

Befolkningsutvecklingen i Sverige 1999.

Total folkmängd:	
1.1 1999	8 854 322
31.12 1999	8 861 426
Födda	88 172
Döda	94 348
Naturlig tillväxt	–6 176
Invandring	49 839
Utvandring	35 705
Invandrings-överskott	+14 134
Befolknings-förändring	+7 104
i procent	0,8%
Barnafödande per kvinna (1998)	1,51

Medan de rika under senare år har ökat sitt välstånd stadigt, har stora grupper människor, främst i de fattiga länderna, fått det allt sämre. Att fördelningen av världens goda är orättvis kunde lika gärna kallas ett ekonomiskt problem.

Man kan tycka att fler människor som arbetar borde innebära ett bra bidrag till att bygga ett lands välstånd. Men de fattiga ländernas verkliga problem är fattigdom, brist på resurser. Ett huvudproblem är den orättvisa handelsbalansen, som gör att de fattiga länderna inte får rimligt betalt för sina produkter, och att de varje år måste betala en stor del av sina inkomster till banker och rikare länder i form av räntor och avbetalningar på lån. Men folkmängden ökar snabbt i många fattiga länder. Varje år tillkommer ca 80 miljoner nya människor som behöver skolor och sjukvård. Folkökningen försvårar den ekonomiska och sociala utvecklingen på många håll.

Frågan är om dessa ”befolkningsproblem” ska lösas genom åtgärder för att minska folkökningen, till exempel i form av program som syftar till att färre barn föds, eller genom sociala och ekonomiska förändringar som leder till att människor själva väljer att ha färre barn.

ÅLDERSPYRAMIDEN

visar en befolkning uppdelad efter ålder och kön. Pyramidens vänstra del är män, den högra kvinnor. En åldersskala står som skiljelinje mellan dem. De yngsta återfinns i pyramidens bas och de äldsta längst upp. Den horisontella skalan visar relativt antal människor inom varje åldersgrupp.

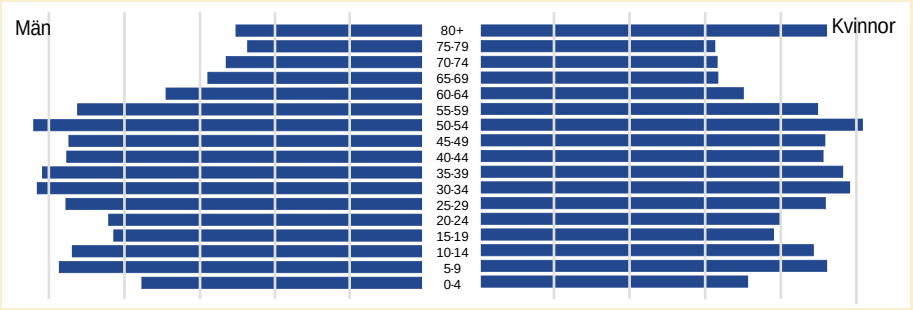

Sverige
Åldersfördelning år 2000, baserad på en befolkning på 8 873 052 människor

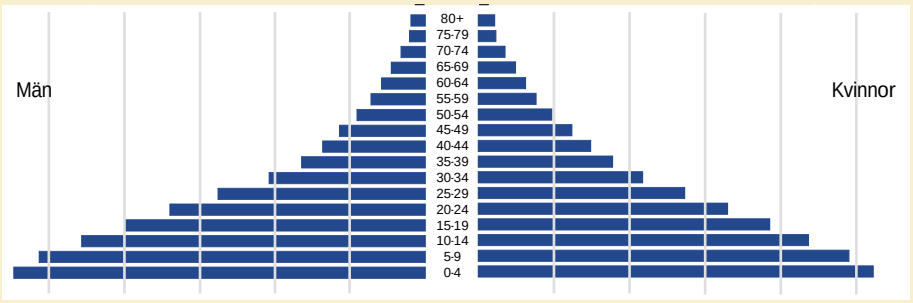

Honduras
Åldersfördelning år 2000, baserad på en befolkning på 6 249 598 människor

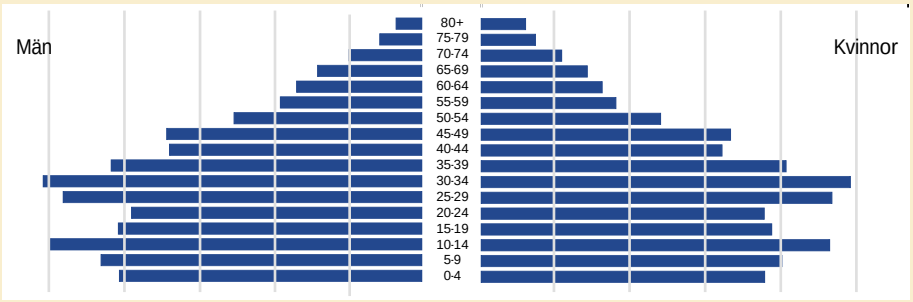

Kina
Åldersfördelning år 2000, baserad på en befolkning på 1 261 832 482 människor

Källa: US Bureau of Census, 991117: http://www.census.gov

Allt fler människor

Den dryga miljon år som det funnits människoliknande varelser är en liten del av livets historia på jorden. Men på den tiden har människan hunnit sprida sig till jordens alla hörn, från tropikernas hetta till Grönlands kyla, från Himalayas berg till små öar i Stilla havet.

MAN KAN INTE säga något bestämt om världens befolkning för riktigt länge sedan. Omkring 10 000 f Kr, strax innan de första jordbrukarsamhällena uppstod, tror man att det fanns mellan två och tjugo miljoner människor. Fram till mitten av 1700-talet ökade världens befolkning till omkring 750 miljoner. Folkökningen var länge mycket svag. Precis som i de fattiga länderna idag var födelsetalen höga, men höga dödstal gjorde att en snabb ökning uteblev.

Förr kunde naturkatastrofer, felslagna skördar, sjukdomar och krig leda till så många dödsfall att befolkningen i ett land eller en hel region minskade. Efter digerdöden under mitten av 1300-talet hade Europas befolkning minskat med

Aftonbön i ett hutterithem. Hutteriterna är en kristen religiös sekt i västra Kanada. Sekten har gjort sig känd för att kvinnorna där i genomsnitt föder det högsta antalet barn – över tio barn per kvinna.

FOTO: ANDREW HOLBROOKE

Källa: United Nations, World Population Prospects: The 1998 Revision, New York 1999.

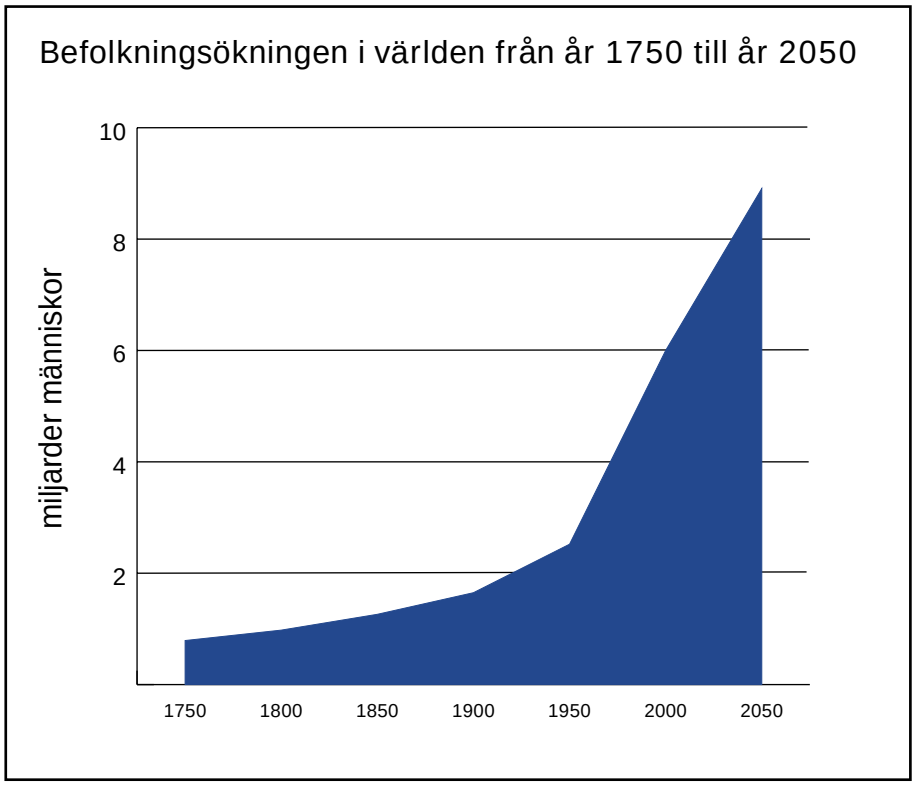

bortåt en tredjedel. Återhämtningen tog lång tid. I början av 1600-talet var Frankrikes befolkning bara obetydligt större än före pestens härjningar, trehundra år tidigare. Inte förrän på 1700-talet började förhållandena ändras, och mellan 1750 och 1850 närmast fördubblades Europas befolkning. När sedan modern medicin och hälsovård började bli allmänt spridda en bit in på 1900-talet förbättrades hälsotillståndet och världens befolkningskurva började peka uppåt på allvar. På 1900-talet har världens befolkning flerdubblats.

Vem föder flest barn?

Biologiskt sett kan en kvinna få barn under 35 år av sitt liv. Det betyder att hon skulle kunna få mer än 30 barn! Men i praktiken har kvinnor aldrig så många barn.

Palestina ligger i topp i barnafödande i världen idag. Där gifter sig nästan alla kvinnor, de gifter sig tidigt, och får i genomsnitt över åtta barn. Även i t ex Kenya och Jemen föder kvinnorna många barn, 5-6 respektive 7-8.

Ett muslimskt bröllop i Indien. I början av 1900-talet var hälften av alla flickor i Indien bortgifta vid 13 års ålder. Sedan dess har medelåldern för giftermål stigit. På 1970-talet var den 17 år. Ännu är det dock vanligt med mycket unga brudar: 40 procent av de indiska flickorna mellan 15 och 19 år är gifta.

FOTO: KARL-EINAR LÖFQVIST / PHOENIX

I Sverige föder kvinnorna i genomsnitt drygt 1,5 barn (se tabell föregående kapitel) och i östra delen av Tyskland omkring ett barn.

Folkbokföring

”*... från kejsar Augustus utgick ett påbud att hela världen skulle skattskrivas...*”, (Luk 2:1)

Redan på Jesu tid registrerade man i Europa sina medborgare, främst för att beskatta dem. I Sverige fick kyrkan på 1600-talet i uppdrag av staten att börja bokföra uppgifter om födda, döda och utflyttade.

I vissa länder utanför Europa, till exempel i Kina och Japan, har folkbokföring också funnits länge, i andra är det något som införts först i modern tid. Det finns länder i Afrika, där ingen registrering gjorts förrän på senare tid. Där måste vi alltså gissa när det gäller den historiska befolkningsutvecklingen.

”Han visste inte mycket om Förenta Staternas beskaffenhet, men han visste att han där fick upplåten åt sig för så gott som ingenting den grannaste stenfria jord, som han bara behövde sätta plogjärn uti. Vad han här inte kunde köpa för pengar, det skulle han få nästan till skänks i Nordamerika. Nu var de båda friska och starka och arbetsförmögna, och allt vad de behövde ta med sig, det var sin arbetsförmåga. Den var allt vad Amerika i gengäld begärde av dem. Kanske fick de därborta knoga lika hårt som här i landet. Men de skulle göra det med en annan lust, med en annan håg, med en annan glädje. För den stora skillnaden mellan länderna var denna: *I Amerika kunde de förkovra sig med sitt arbete.*

(Vilhelm Moberg: *Utvandrarna*)

Utvecklingen i Europa

Befolkningen ökade snabbast i Västeuropa. Där kan man tala om ett slags "överbefolkning" under 1800-talet i den meningen att människor inte längre kunde försörja sig på samma sätt som de gjort förut. Den ledde till att stora mängder människor lämnade sin hembygd för att skaffa sig en bättre framtid, först inom det egna landet, sedan på andra sidan haven.

Men produktionen inom industri och jordbruk växte snabbare än befolkningen i Europa. Det gav utrymme för en långsam förbättring av förhållandena för de flesta. Färre barn dog och medelåldern steg. På många håll fortsatte människor att ha många barn, men det blev sakta vanligare med mindre familjer.

Levnadsvillkoren förändrades; allt fler lämnade bondelivet och blev löntagare i städerna, barnarbete förbjöds och obligatorisk skolgång infördes. Barnen, som hade varit viktiga som arbetskraft för bonden, kunde inte längre bidra till hushållet som de gjort tidigare. I stället behövde de utbildning som kostade pengar.

Det var inte bara Europas industrier och jordbruk som svarade för den ekonomiska utvecklingen. De europeiska staterna erövrade främmande samhällen och skapade kolonier i Asien, Amerika, Afrika och Oceanien. Produkter därifrån gav viktiga tillskott till Europas ökande välstånd.

Utvandrarna

Mellan 1846 och 1930 utvandrade 50 miljoner européer till främst Nord- och Sydamerika, men även till Australien / Nya Zeeland och Södra Afrika. Mellan 1850 och 1914 utvandrade över en miljon människor bara från Sverige. Hade de stannat kvar, skulle vi troligen ha varit omkring tre miljoner fler svenskar idag.

Mot slutet av 1800-talet blev det allt vanligare med få barn. Kvinnornas ställning förändrades, familjerna blev mindre. Under 1900-talet har sedan födelsetalen sjunkit så mycket, att folkökningen riskerar att vändas till en minskning. Nästan alla människor i Sverige idag lever till mycket hög ålder och de barn som föds räcker inte för att ersätta dem som dör. Den ökning som ändå finns beror på invandringen.

Utvecklingen i Syd

Man vet inte hur många människor det fanns i Afrika, Asien och Amerika före den europeiska koloniseringen, eller exakt hur den kom att förändra folkmängden i de drabbade världsdelarna. Att miljontals afrikaner, asiater och indianer dukade under när européerna kom är ändå ett faktum. Erövringskrig, massakrer, nya sjukdomar, förändringar i jordbruket, tvångsarbete och slavhandel ledde till stora och bestående befolkningsförändringar.

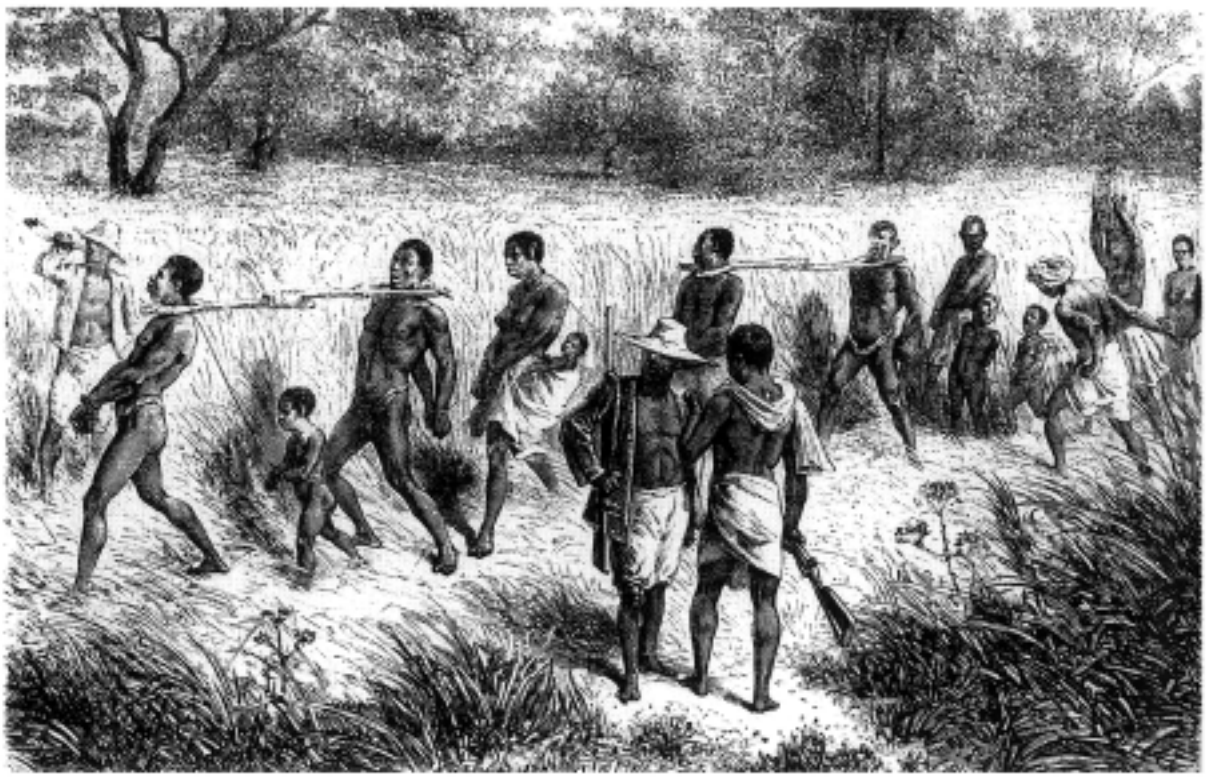

BILD: MARY EVANS PICTURE LIBRARY.

Tillfångatagna i Afrika på väg mot slavskeppen. De tvingades ofta att marschera långa vägar från inlandet till kusten för att skeppas till Amerika och Europa.

VÅLDSAMMA FÖRÄNDRINGAR

I stora delar av Latinamerika och Karibien dog ursprungsbefolkningen ut nästan helt som följd av erövrarnas framfart och de sjukdomar de spred. Enbart i Mexiko beräknas smittkopporna, som kom till Latinamerika med spanjorerna i början av 1500-talet, på kort tid ha dödat över tre miljoner människor.

För att få arbetskraft började européerna i Amerika att importera slavar från Afrika. Slavhandeln pågick från 1450- till 1850-talet. Cirka 20 miljoner afrikaner fördes bort. Vissa områden i Afrika förlorade halva sin befolkning. Väl fungerande handelssystem förstördes, väpnade konflikter växte fram, jordbruket störddes och fattigdomen bredde ut sig.

I alla samhällen den drabbade hade slavhandeln liknande effekter. Chocken var djup och befolkningen i de koloniserade områdena återhämtade sig mycket långsamt.

Källa: United Nations 1999, World Population Prospects: The 1998 revision. New York. UN Population Division 1999, Revision of the World Population Estimates and Projections, Briefing packet.

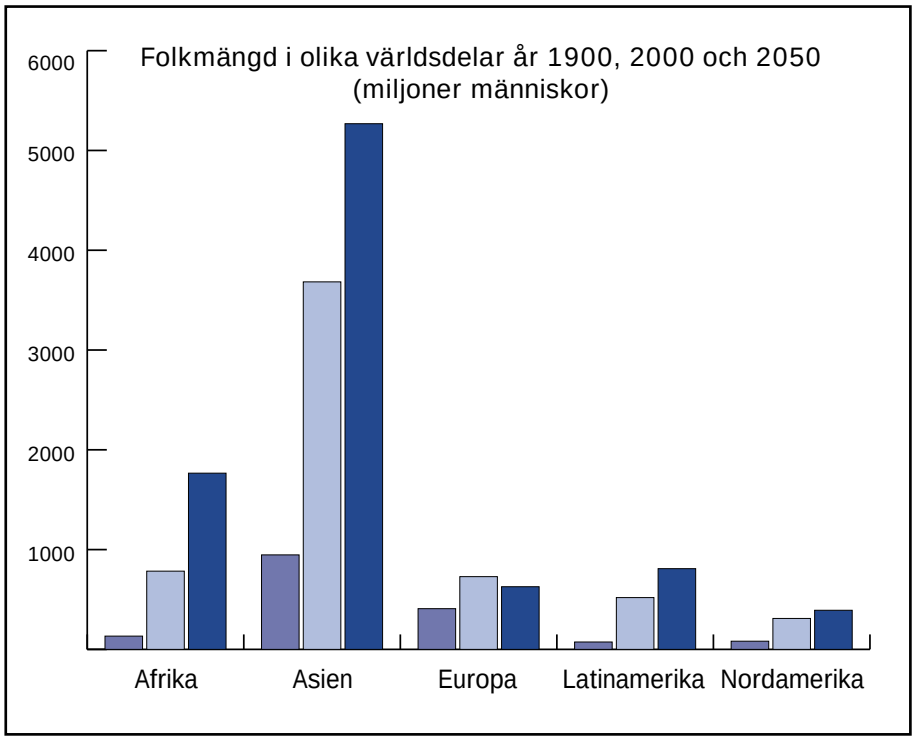

Koloniernas råvaror användes för att främja Europas välstånd, och den inhemska befolkningen tvingades anpassa sig till de nya makthavarna. Människor fick det sämre och stora grupper drevs bort från sin jord eller tvingades arbeta långt hemifrån.

Vid andra världskrigets slut, 1945, inleddes en ny period i förhållandet mellan kolonialmakterna och kolonierna i Afrika och Asien. Det direkta tvånget mjukades upp och modern hälsovård och utbildning började spridas, även till andra än de privilegierade.

Vaccinationer, bättre hygien och rent vatten räddade många människors liv i de fattiga länderna, framför allt små barn. Många fler än tidigare blev vuxna. Annars förändrades livsvillkoren inte nämnvärt och folk fortsatte att ha många barn. Resultatet blev en mycket snabb folkökning.

Befolkningsökningen i Afrika och Asien är snabbare i dag än vad den var i Europa på 1800-talet. Det finns många skäl till det. I många länder, särskilt i Afrika söder om Sahara, gifter sig nästan alla kvinnor, många gifts bort unga och hinner få många barn.

I Europa föds färre barn

Åren omkring 1990 blev det trångt på BB-avdelningarna i Sverige. Det föddes fler barn än på länge. Ett par år senare fick kommunerna börja bygga ut daghemmen och mot mitten av 1990-talet ökade trycket på skolorna. Många trodde att vi hade börjat ha större familjer igen i vårt samhälle.

Så blev det inte. Inför det nya årtusendet hade Sverige ungefär lika låga födelsetal som tidigare. Ändå föder kvinnorna här fler barn än i till exempel de katolska länderna Italien och Spanien. De var förut mycket barnrika, men ligger nu lägst i barnafödande i Europa. Det är bara i Island, Albanien och Makedonien som det föds nog med barn för att befolkningen ska fortsätta växa utan invandring. För att en befolkning inte ska minska, måste kvinnorna föda 2,1 barn i genomsnitt. Redan 2000-2005 väntas folkmängden i Europa börja minska.

Omställning i östra Europa

Efter Berlinmurens fall 1989 och Sovjetunionens upplösning blev det kris i Östeuropa. Nu omvandlas samhället. Många tvingas flytta, familjer bryts upp, arbetslöshet och fattigdom ökar, sjukvården förfaller och framtidsutsikterna är osäkra. En ökad psykisk och social stress leder till missbruk och dålig kost.

Krisen syns tydligt i hälsotillståndet. Fler vuxna, särskilt män, dör långt före pensionsåldern, i hjärt- och kärlsjukdomar eller i sviter efter våld, missbruk och olyckor. Den svåra livssituationen har gjort att många inte vågar eller vill föda barn. De låga födelsetalen har inneburit en påtaglig folkminskning i regionen. Ryssland beräknas till exempel ha tio miljoner färre invånare år 2015 än 1995.

Även fattiga föder färre

FN tror att trenden att ha färre barn kommer att spridas över hela världen, och att folkökningen i världen på sikt kommer att trappas ner och upphöra. I sina prognoser räknar FN med att genomsnittsfamiljen om femtio år har två barn även i Afrika och Asien. Redan nu minskar barnantalet i stort sett överallt, även om det än är långt till två barn per familj i många delar av världen.

I de framgångsrika länderna i Ostasien har den lilla familjen slagit igenom överallt utom i Filippinerna. Flera andra asiatiska länder är på samma väg. I Bangladesh, ett av de fattigaste länderna i regionen, har barnafödandet sjunkit från över sju barn per kvinna till mellan tre och fyra.

I många av Latinamerikas länder är familjer med två–tre barn redan det normala. Förändringen har också nått till Afrika. På landsbygden där anses ännu familjer med många barn som lyckosamma. Men i allt fler länder, till exempel i Zimbabwe och Botswana, väljer människor att ha färre barn. Eftersom olika för-

En gammal roddare i Singapore. En rest av den traditionella livsstilen mitt i det högteknologiska samhället. I Sydkorea, Singapore, Taiwan och Hongkong sjönk dödligheten under efterkrigstiden mycket snabbt. Nu vill människorna med det ökande välståndet inte längre ha mer än ett eller ett par barn. Därför finns det just nu många vuxna arbetande, men inte så många barn och gamla att försörja. Därmed har pengar kunnat läggas på vägar, energiutveckling och allt annat som gynnar den ekonomiska tillväxten.

FOTO: JEAN-LÉO DUGAST/PHOENIX

klaringar tycks gälla för olika regioner eller länder är det svårt att förutsäga hur befolkningen kommer att utvecklas om 20–30 år.

Fler gamla i de rika länderna

Åldersfördelningen är annorlunda i Europa jämfört med de fattiga länderna. I Europa är de gamla många fler, medan befolkningen i de fattiga länderna ofta till hälften består av barn och unga under 15 år. I dessa länder föds varje år många barn, och antalet människor ökar snabbt, vilket kräver mer hälsovård, skolor, arbetstillfällen och bostäder.

För 250 år sedan var åldersfördelningen i Europa ungefär som i fattiga länder i dag: Då var medellivslängden här bara 30-40 år. Många spädbarn dog och få vuxna levde till hög ålder. Allt detta har förändrats – att bli 80 år är inte längre ovanligt hos oss. I de rika länderna talar man idag om en åldersexplosion.

När få barn föds blir det efterhand allt färre i arbetsför ålder som får försörja allt fler äldre med vård, pensioner och boende. Det gör att Europa blir mer och mer beroende av invandring från andra regioner för att behålla balansen mellan yngre och äldre i samhället.

Invandring krävs för välstånd

Sverige behöver antingen ha fyra gånger så stor invandring eller högre pensionsålder för att klara framtida välståndsökningar. Det framgår av en rapport (från Konjunkturinstitutet) till Långtidsutredningen.

Svenska Dagbladet 2.2.2000

Denna utveckling är på väg också i andra regioner, inte minst i Ostasien.

De gamla kineserna blir fler

Kina har flest åldringar i världen. Och nu växer andelen som är över 60 år med rasande fart – från var tionde kines idag till var fjärde fram till år 2040. Då måste Kinas produktiva befolkning försörja tre gånger så många pensionärer som idag.

Svenska Dagbladet 9.2.2000

Det är svårt att ställa prognoser. När FN försöker förutsäga världens folkmängd under 2000-talet, räknar de med att de sociala och ekonomiska förbättringarna fortsätter i alla länder, att allt fler små barn blir vuxna och allt fler vuxna gamla. Utvecklingen i det forna Sovjet och Östeuropa visar att detta inte är självklart.

DISKUTERA:

- Ta reda på hur befolkningsutvecklingen varit i er stad/ert län under 1900-talet! Är emigration ett sätt att lösa befolkningsproblem i de fattiga länderna? Hur? Varför/varför inte?
- Varför krävs det invandring för att behålla välfärden i Sverige under kommande år? Hur ska det gå till – under senare år har ju invandringen till Sverige begränsats?
- Kan man lösa befolkningsproblemen i fattiga länder med emigration?
- FN gör prognoser för den fortsatta befolkningsutvecklingen. Ta reda på hur många vi kommer att bli i nästa sekel! Se till exempel *www.undp.org/popin/*

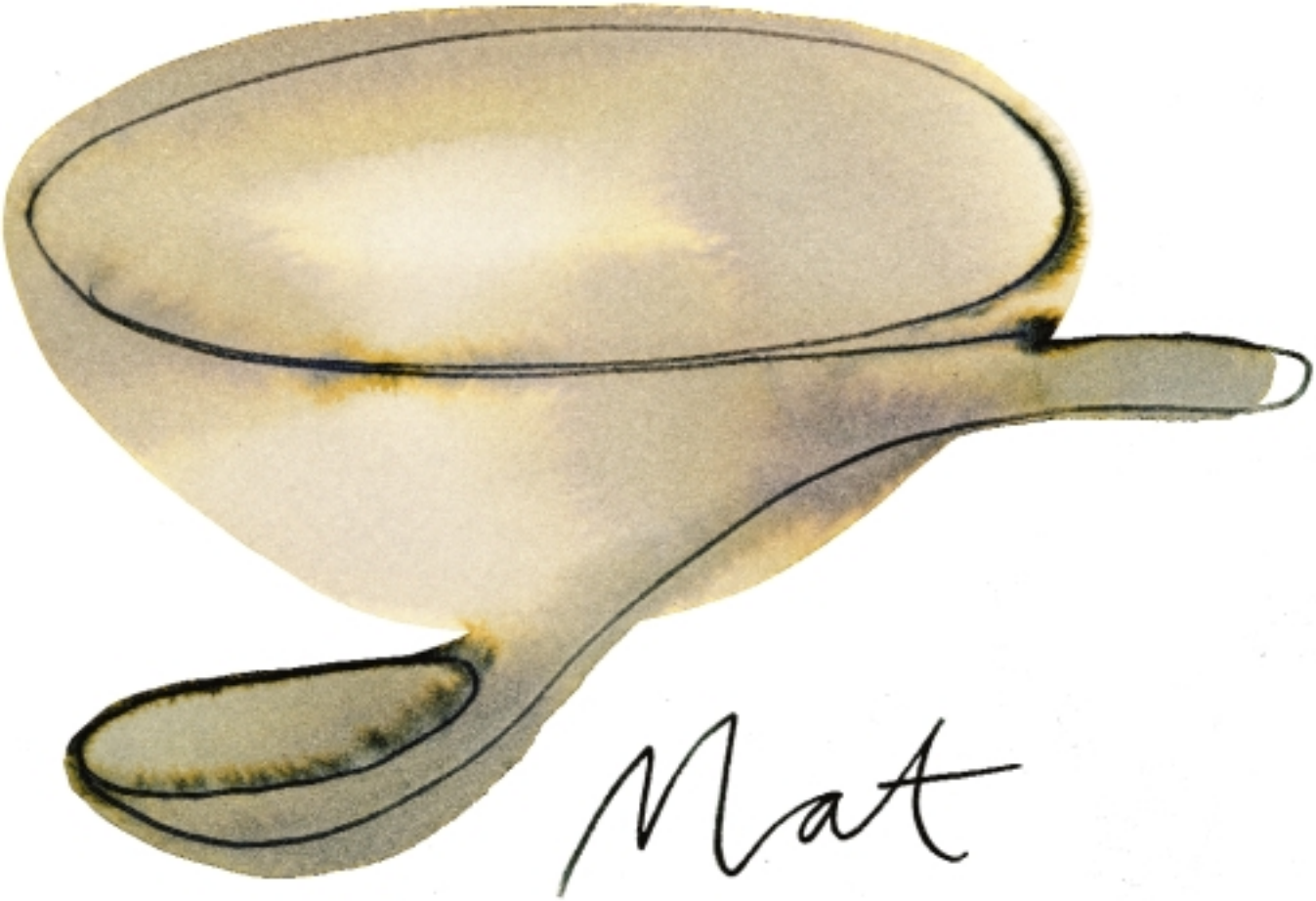

Mat människor och miljö

Att ett land skulle ha för mycket folk är en rätt ny tanke i historien. Länge ansågs en stor och växande befolkning innebära styrka och förmåga till utveckling. Många invånare gav staten makt, både ekonomiskt och militärt. Men redan före alla domedagsprofetior om en befolkningsexplosion var frågan om befolkningstillväxt och resurser aktuell.

DEN ENGELSKE EKONOMEN och prästen Thomas Malthus skrev för tvåhundra år sedan en bok om befolkningsfrågan. Tvärtemot den då gängse uppfattningen hävdade han att folkökning och ekonomisk utveckling stod i konflikt med varandra.

Produktionen av livsmedel kan bara öka långsamt och jämnt, sa Malthus. Befolkningen ökar däremot ”geometriskt”, som ränta på ränta. Därför kommer folkmängden alltid förr eller senare att bli för stor för att livsmedlen ska räcka. Följden blir svält och ökad dödlighet. När befolkningen minskat tillräckligt är balansen återställd och en ny period av utveckling kan börja.

Malthus trodde inte att man skulle kunna hålla folkökningen stången på frivillig väg genom att lära folk att inte skaffa så många barn. Han avrådde från att samhället skulle hjälpa de fattiga, eftersom det bara skulle öka överlevnaden och späda på folkökningen.

I 1800-talets Europa blev fattigdomen allt synligare. Slummen i städerna växte och de makthavande började se arbetarna som ett politiskt hot. Malthus resonemang gav dem argument för att inte hjälpa de fattiga.

Men hans idéer fick också kritik. Motståndarna menade att det var fel att skylla fattigdom, hunger och arbetslöshet på folkökningen. De ansåg att orsaken låg i de politiska och ekonomiska maktförhållandena i samhället.

Vad Malthus inte kunnat förutse var det fantastiska tekniska uppsving som skulle komma. Livsmedels- och industriproduktionen kom att öka långt snabbare än befolkningen. När levnadsstandarden steg, valde människorna själva att ha färre barn än förut.

Befolkning och resurser

Utvecklingen i industriländerna stämde alltså inte med Malthus teorier. Men hans idéer fick ett nytt uppsving när folkökningen i fattiga länder tog fart på allvar under 1950- och 1960-talen. Då talade man på nytt om att de fattiga människor-

FOTO: HELDUR NETOCNY/PHOENIX

Svält i Somalia.

MEN SVÄLTEN DÅ?

I Bangladesh på 1970-talet berodde svälten på krig och felslagna skördar som ledde till för höga livsmedelspriser. Den stora svälten på 1970- och 1980-talen i Sahelregionen söder om Sahara orsakades av flera års torka, som särskilt drabbade nomadfolken. I början på 2000-talet uppstår på nytt svält i till exempel Etiopien. Mat finns, men inte där de hungrande bor.

FOTO: ULF ANÉER/PHOENIX

Guatemala. Skördad majs bärs hem. För den fattiga gäller det att använda all jord som går att odla, även om den ligger långt hemifrån eller ger dålig avkastning.

JORDFÖRDELNING OCH MARKFÖRSTÖRING

I Guatemala ägs 70 procent av den odlingsbara jorden av två procent av jordbrukarna. Stora delar av den jord de äger används oekonomiskt eller inte alls. De fattiga får försöka odla upp dåliga jordar, kanske inte ens lämpade för deras jordbruk. Trycket på marken ökar i takt med folkökningen och effekten blir jordförstöring. Det beror inte på folkökningen utan på jordfördelningen.

I Brasilien ägs 60 procent av jordbruksmarken av två procent av brukarna. Småbönder och jordlösa i Amazon-området tvingas röja ny mark för att få jord att bruka. De får skulden för skövlingen av Amazonas regnskogar. Men Amazonas hotas också av mäktiga företagsintressen. De skövlar regnskogen för att föda upp biffkor till mat åt välbärgade kunder, inom landet eller på andra håll i världen.

nas många barn stod i vägen för ekonomisk utveckling.

Men så kom jordbrukets ”gröna revolution”, med bättre grödor och odlingsmetoder. Den visade vad ny teknik kan åstadkomma för att öka avkastningen i tropiska länder. Med rätt användning av naturresurserna kommer maten att räcka även för en växande befolkning. Att det ändå blir svältkatastrofer beror på annat än folkökning.

Miljöförstöringen är ett nytt och växande hot i många fattiga länder. Vissa menar att det redan är brist på naturresurser som mark och sötvatten, och att folkökningen i Syd med tiden kommer att leda till en gradvis förstöring av livsbetingelserna på hela jorden.

Många i de rika länderna anser därför att man måste satsa på födelsekontroll för att dämpa folkökningen och rädda miljön. Andra menar att folkökning och samhällsutveckling hänger ihop, och att den främsta lösningen är att de fattiga får det bättre.

Utveckling genom folkökning

Befolkningsutvecklingen kan, under gynnsamma omständigheter, vara en mäktig kraft. Det säger en dansk ekonom, Ester Boserup, som menar att folkökning fick allt fler människor att odla med nya metoder. De bättre skördarna ledde till överskott i jordbruk, boskapsskötsel och fiske. Därmed växte vårt komplexa samhälle fram med hantverk, administration, kulturarbete och tjänster.

I Europa under 1800-talet ökade nya redskap och konstgödsel skördarna så mycket att jordbrukarna räckte till för att försörja alla stadsbor. Folkökningen gav dessutom arbetskraft både till industrierna därhemma och till koloniseringen av andra världsdelar.

Folkökning kan i själva verket vara ett uttryck för både rikedom och fattigdom, den kan både bidra till och försvåra utvecklingen. Miljöförstöring och fattigdom handlar främst om hur jorden utnyttjas och vad människor kan tjäna på sitt arbete.

Miljöfrågan – en befolknings- och utvecklingsfråga

Människan har alltmer ställt sig utanför naturen och försöker styra den efter sina intressen. I de mest avancerade samhällena, som Sverige, lever och konsumerar vi på ett sätt som tär på jordens resurser.

Livsstilen i de rika länderna påverkar både närmiljön och den globala miljön – haven och atmosfären. Vi bidrar oerhört mycket mer än de fattiga till att naturresurserna överutnyttjas och till att förstöra miljön. De rikas konsumtion kanske till och med är ett allvarligare hot än de fattigas folkökning. FNs statistik talar ett tydligt språk:

Veganer demonstrerar mot köttindustrin. Många i de rika länderna ifrågasätter våra konsumtionsvanor och livsstil.

FOTO: ETC-BILD

- Den femtedel av världens befolkning som bor i de rika länderna står för 86 procent av all privat konsumtion i världen, och den fattigaste femtedelen för bara drygt en procent.

- Den rikaste femtedelen av världens befolkning konsumerar 45 procent – nära hälften – av allt kött och all fisk, och den fattigaste femtedelen fem procent.

- Den rikaste femtedelen av världens befolkning använder 84 procent av allt papper, den fattigaste femtedelen något över en procent.

- Ett barn som föds i ett i-land kommer under sin livstid att bidra mer till konsumtion och miljöförstöring än 30–50 barn i u-världen.

- I den rika delen av världen har konsumtionen per person ökat med omkring två procent om året under de senaste 25 åren. Ett genomsnittligt afrikanskt hushåll konsumerar idag 20 procent mindre än för 25 år sedan.

Human Development Report, 1998, UNDP.

Herden i Sahel vars boskap betar av de sista trädplantorna, småbonden på Himalayas sluttningar som plöjer jord så att den eroderar, småbrukaren i Amazonas som svedjar regnskogen, eller den etiopiska kvinnan som hugger ner träd till ved – alla är de mer direkt beroende av sin natur än vi. De vill inte förstöra naturen, men för att överleva tvingas de ofta handla på ett sätt som undergräver deras försörjning på sikt. Dit hör både att ha många barn och att försöka få ut mer av marken än den tål.

DISKUTERA:

- Vad tycker du om Malthus teorier? Ska vi hjälpa fattiga med hälsovård och mediciner?
- Räcker maten? Får vi plats på jorden?
- Hur tycker du fattiga människor ska göra när de måste välja mellan miljövård och mat?

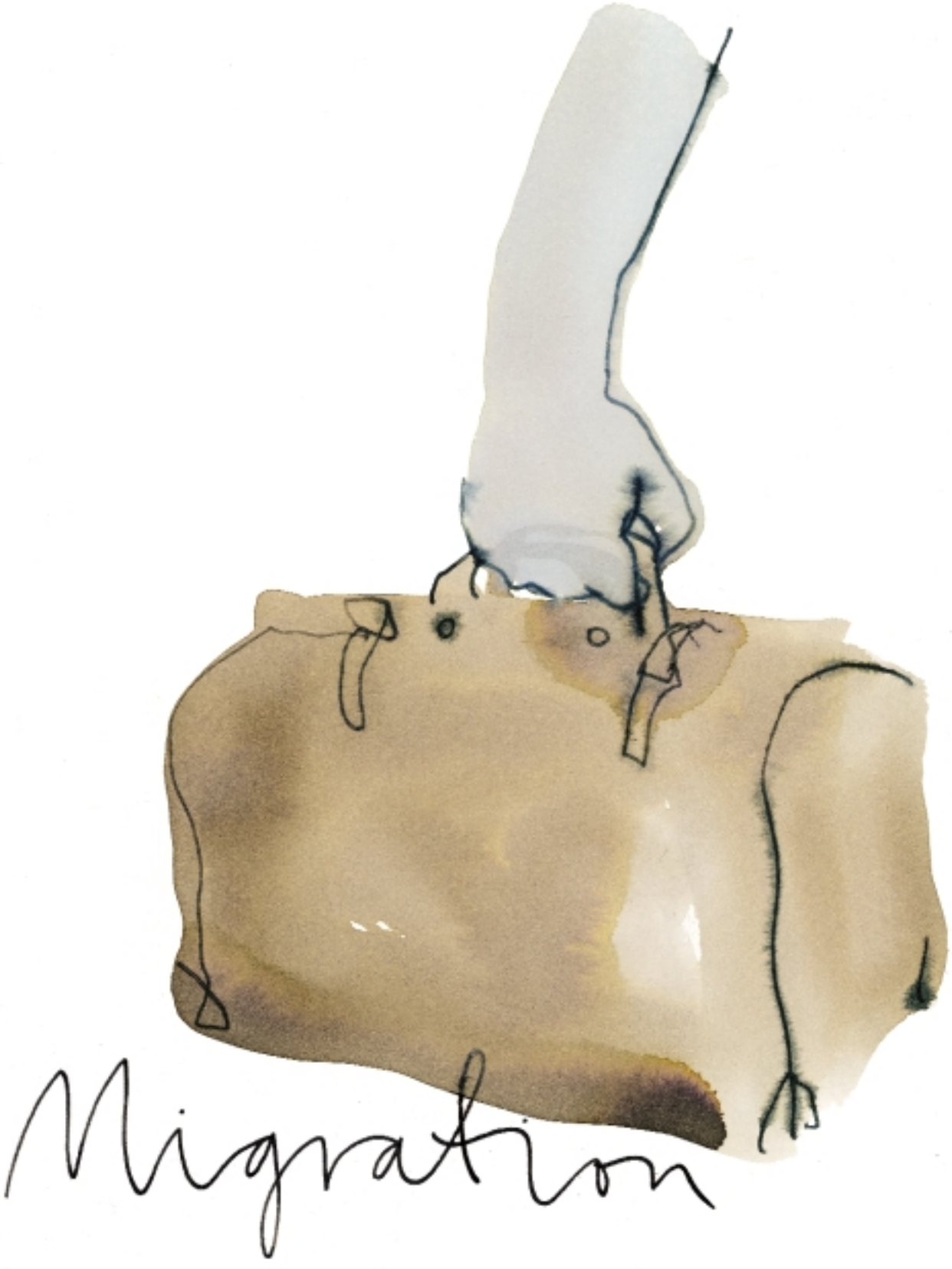
Migration

Vid sekelskiftet 2000 kunde man i varje tidning läsa om en av Sveriges stora befolkningsfrågor – flytten, eller flykten, från landsorten. Inga regionalpolitiska åtgärder har lyckats vända trenden. Stockholm, Göteborg och Öresundsregionen är magneter, som drar människor till sig som järnfilspån. Men det är bara en liten del av allt det flyttande som ständigt pågår runt vårt klot.

I HELA EUROPA flyttade folk under 1800-talet för att få det bättre. Miljoner européer flydde eländet i sina hemländer, och skapade sig en ny framtid i Förenta Staterna, Australien eller Latinamerika.

Även i fattiga länder flyttar folk mycket. På landsbygden brukar människor söka sig till trakter där det finns ledig jord eller bete och vatten för boskapen. Både kvinnor och män drar sig dit där det finns bättre möjligheter att tjäna sitt levebröd, även om det inte alltid handlar om fast arbete.

Idag sker mycket stora folkomflyttningar inom en del fattiga länder. I Kina har man beräknat att ända upp till 150 miljoner människor under de senaste åren flyttat från inlandet till de ekonomiskt expansiva kustregionerna.

Många flyttar för att få arbete

Under kolonialtiden rekryterades män långt bortifrån för att arbeta i européernas jordbruk eller gruvor. Hundratusentals indiska och kinesiska arbetare arbetade till exempel på andra håll i Asien, Afrika och Latinamerika. Men folk i Syd har aldrig kunnat utvandra i lika stor skala som européerna som drog till Amerika och Australien.

En internationell arbetsmarknad finns sedan länge i industriländerna. Miljontals mexikaner och centralamerikaner jobbar i USA, nordafrikaner har sökt sig till Frankrike och svenska företag har rekryterat arbetare i andra europeiska länder.

Ökning/minsking av befolkningen i några svenska län år 1999:

Stockholm	+ 19352
Skåne	+ 3 429
Västra Götaland	+ 1 437
Dalarna	- 2 171
Västernorrland	- 2 392
Norrbotten	- 2 256

Omkring 11,7 miljoner människor är flyktingar enligt FNs flyktingdefinition: en person som lever utanför sitt hemland och inte kan återvända p g a en välgrundad rädsla för förföljelse som beror på ras, religion, etnisk tillhörighet, politiska åsikter eller tillhörighet till en speciell socialgrupp. Som flyktingar klassas också de som flytt från krig eller inbördeskrig.
I början av år 2000 var flyktingarna från Afganistan flest, och fick då asyl i framför allt grannländerna Iran, Pakistan och Indien.
Källa: UNHCR 2000

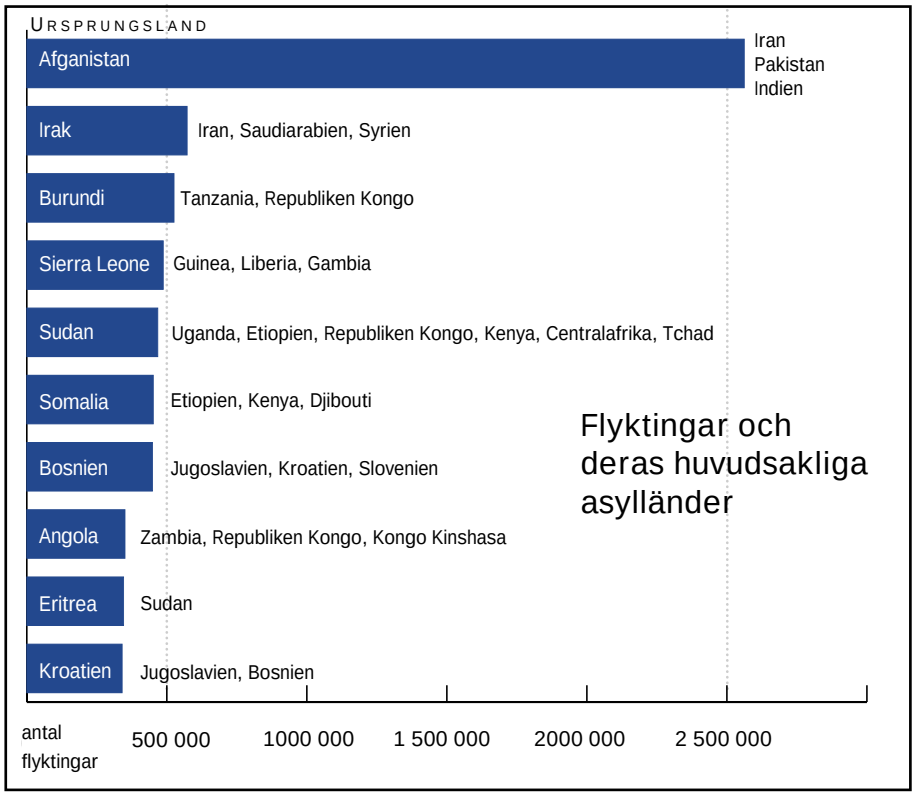

Under de senaste årtiondena har både män och kvinnor också sökt sig till arbeten i oljeländerna kring Persiska viken. De flesta kommer från Filippinerna, Bangladesh och Sri Lanka.

Den internationella arbetsmarknaden kan vara osäker. När kriget om Kuwait mellan USA och Irak bröt ut i början av 1990-talet tvingades många kontraktsanställda män från tex Egypten, Yemen, Sri Lanka och Bangladesh som arbetade i Kuwait att fly och deras familjer förlorade sina inkomster.

I Sydafrikas gruvor arbetade under apartheidtiden män från grannländer som Moçambique, Zimbabwe och Botswana. När Sydafrika blev demokratiskt växte kraven på mer arbete åt landets egna invånare och på bättre arbetsförhållanden och högre löner. Gruvindustrin svarade med att mekanisera och dra ner antalet anställda. Tusentals fattiga i och omkring Sydafrika har nu svårt att få jobb i gruvorna.

Allt fler flyktingar

Alltsedan 1930-talet har Sverige förvandlats från ett land av utvandrare till ett land för invandring. 1999 fanns det i Sverige 969 000 utrikes födda personer och 250 000

som var födda i Sverige men vars båda föräldrar var födda i ett annat land. Tillsammans utgör dessa 1,2 miljoner människor 14 procent av befolkningen. De största grupperna invandrare har varit folk som sökt arbete i Sverige, främst från grannländerna och Sydeuropa. Under senare år har de flesta invandrarna varit flyktingar, människor som tvingats ta det svåra steget att lämna hemland, jord och släkt.

I världen idag finns omkring tolv miljoner flyktingar. Större delen av dem lever i fattiga länder. På senare år har de blivit allt fler. Flyktingarna hamnar nästan alltid i ett grannland, kanske lika fattigt som det de lämnat. Pakistan och Iran har till exempel tagit emot miljontals flyktingar från Afghanistan.

Många människor tvingas också av inbördeskrig att bli flyktingar i sitt eget land. Man räknar med att det finns mellan 25 och 30 miljoner ”internflyktingar” i världen – bara i Sudan är de mellan tre och fyra miljoner, i Afghanistan över en miljon och i Angola och Colombia minst lika många.

Idag talar man också om ”miljöflyktingar”, människor som söker sig bort från områden där jordförstöring, vattenbrist eller andra miljöproblem gör det omöjligt att bo, bruka jorden eller hålla boskap. Det är svårt att veta exakt hur många de är, men troligen handlar det om fler än dem som flyr av politiska skäl, kanske hela 25 miljoner.

Snart bor de flesta i stan

Den största flyttning som skett under det senaste århundradet är kanske urbaniseringen, flytten från landsbygd till tätort. I vårt eget land bodde på 1940-talet hälften av befolkningen på landet – idag bara 17 procent.

Två tredjedelar av världens befolkning bor i Syd. Fram till våra dagar har de allra flesta där bott och verkat på landsbygden. Idag beräknas att mer än hälften av dem kommer att vara stadsbor om bara ett par årtionden. I Afrika, som är minst urbaniserat, bor redan 38 procent i städer.

I flera länder i Latinamerika har stadsbefolkningen dominerat sedan början av 1900-talet. Där finns också några av världens allra största städer. Fattiga småbönder har flyttat dit när de utestängts från den goda jorden som ägs av enskilda eller företag som använder den för storskaligt jordbruk.

I Asien finns många flermiljonstäder, och nu växer städerna snabbt också i de folkrika länderna i Afrika. Städernas snabba tillväxt beror på att många inflyttade stadsbor är unga som föder många barn.

I städerna i fattiga länder finns inte arbete för alla nya invånare. Många får dra sig fram på tillfälliga jobb. Fattiga stadsbor betyder dåligt med skattepengar till gator, hus, gatubelysning, vattenledningar och avlopp. Här behövs en ekonomisk utveckling som ger många arbetstillfällen för att häva fattigdomen.

Världens största stad 1950, New York, var då inte fullt så stor som världens tionde stad år 2000. 1950 låg de flesta av de tio största städerna i i-länder. Idag är städerna störst och växer snabbast i fattiga länder.
Källa: UN World Urbanization Prospects, 1996

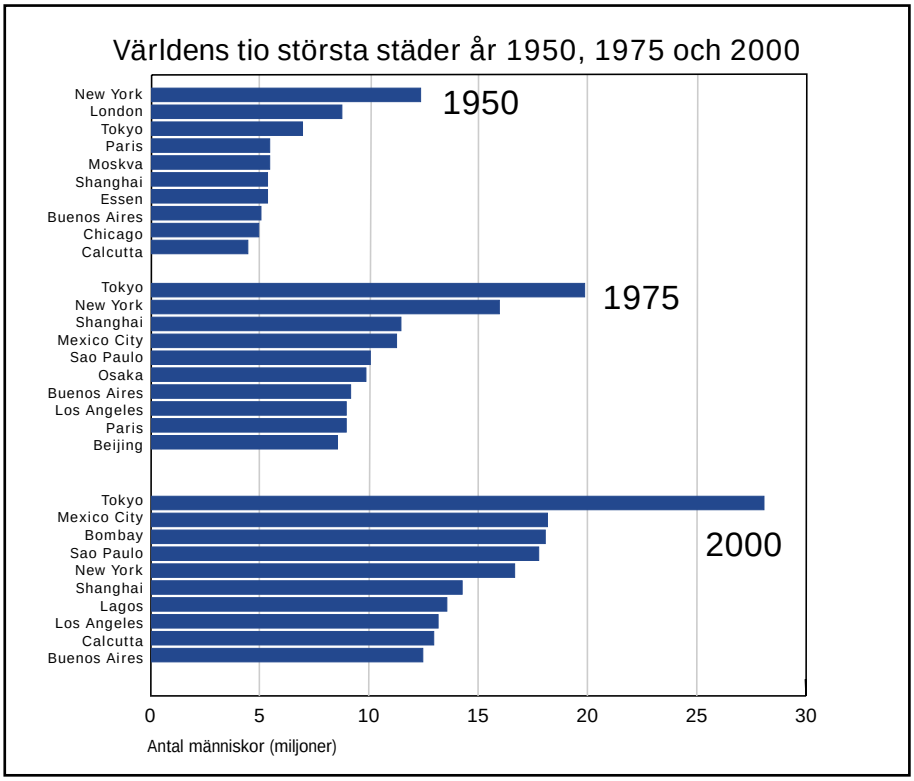

Barn på landet och i staden

När kolonierna i Afrika blev självständiga, satsade de nya statsledningarna på allmän skolgång och gratis hälsovård, som även fattiga kunde få glädje av. Förvaltningen växte snabbt, många fick bra jobb och hyggliga bostäder i städerna, kanske till och med tjänstebostad. Undervisning och hälsovård fungerade också bäst där. De som hade fast arbete i staden gynnades och många fortsatte att ha stora familjer så som deras föräldrar haft i byn.

Skuldkrisen

Regeringarna i fattiga länder har tagit stora lån av internationella banker och andra länder. Många länder får betala stora belopp i räntor och amorteringar. IMF, Internationella valutafonden, kräver att många av dessa länder genomför en ekonomisk sanering genom ”strukturanpassningsprogram”. Det innebär oftast till exempel lönestopp, åtstramningar och nedskärningar i den offentliga sektorn. Diskussioner förs internationellt om hur dessa skulder ska kunna avskrivas för att underlätta för u-länderna.

FOTO: PRESSENS BILD

ETT HÅRT LIV FÖR STÄDERNAS FATTIGA

Fattigdom och rikedom sida vid sida i Manila, huvudstad i Filippinerna. Alla stora städer i tredje världen växer snabbt, eftersom många av de fattiga som tidigare levt på jordbruk måste lämna sina hem och söka sin försörjning på annat håll. Men det som väntar dem i storstaden är ofta ett hårt liv; allting måste köpas och det är dyrt att köpa lägenhet eller bygga ett eget hus. Därför bor många i sådana här kåkstäder i skjul av korrugerad plåt och masonit.

Under tiden slår den ekonomiska nedgången hårt. Tjänstemännens löner räcker inte långt. Många har blivit arbetslösa. Skola och hälsovård beläggs med avgifter. Den sociala servicen är fortfarande bättre i städerna men allt har blivit dyrare. Stadsborna i Afrika har börjat tänka om och övergår till mindre familjer, en utveckling som kan påverka släkt och vänner även på landet.

DISKUTERA:

- Ta reda på hur flyktingströmmarna ser ut i olika världsdelar och länder. Vilket land tar emot flest flyktingar? Vilka resurser tror du de har för att ta hand om dem? *Se till exempel www.unhcr.org.*
- Ta reda på hur invandringen till Sverige sett ut sedan 1945. *Uppgifterna kan fås fram till exempel på www.scb.se.*
- Hela norra Sverige är glesbefolkat – skulle vi inte kunna ta emot stora mängder invandrare i dessa bygder?
- Hur har urbaniseringen i Sverige sett ut under 1900-talet? Varför flyttar folk in till städerna i Sverige idag?

De fattiga och deras barn

I rika länder har de flesta familjer idag ett eller två barn. Besökare från andra världsdelar blir förvånade över att se så många åldringar och så få barn på gatan hos oss. Afrikaner frågar ofta: "Varför har ni så få barn – ni som är så rika? "

Idag anser man allmänt att det är fattigdomen som gör att människor har många barn. I Världsbankens ”World Development Report 1999” konstateras att fattigdomen i världen växer – idag beräknas 1 200 miljoner människor leva på mindre än en dollar per dag. Värst är det i Sydasien och i Afrika söder om Sahara. Andelen fattiga har minskat i Ostasien, men ökat mycket i Östra Europa.

I rapporten redovisas också intervjuer med 50 000 fattiga i världen, som berättar sin historia. Vad de klagar på är brist på mat och arbete, men också på sin känsla av maktlöshet.

”Fattigdom är förnedrande, att vara beroende och att tvingas till att acceptera förolämpningar och förnedring, att känna hur obetydlig man är när man söker hjälp.”, säger en man från Litauen, citerad i rapporten.

I World Development Report 1999 sammanfattas vad de fattiga själva tycker kännetecknar ett gott liv:

- sinnesfrid
- god hälsa
- tillhörighet i samhälle, grupp, familj
- trygghet
- valfrihet
- en stabil inkomstkälla

(Sida's Poverty Project, Newsletter 1/2000)

För den här familjen i Sao Tomé betyder många barn rikedom och framtida försörjning. I örepubliken Sao Tomé och Principe, väster om Gabon, är födelsetalen näst högst i Afrika: 7,5 barn per kvinna.

FOTO: GUSTAF ENEROTH/PHOENIX

Hur stora familjer?

Familjestorleken har växlat i alla tider, mellan olika folk och inom samma folk. Den beror på familjens resurser och livssätt. Nomadfolk har färre barn än bofasta – där är inget barn välkommet förrän det senaste är stort nog att på egen hand följa med på gruppens vandringar. I 1700-talets Sverige hade jordbrukarna på Västmanlands slätter i allmänhet små familjer, främst för att undvika att gårdarna splittrades vid arvskiften. I Bergslagen däremot var familjerna stora. Många barn var en välsignelse, eftersom arbetskraft behövdes i skog och gruvor.

Men i dagens Sverige, där både kvinnor och män har arbete utanför hemmet,

måste barnen ”passa in” i de vuxnas sätt att leva. Inte så få bekymrar sig mer om det materiella och väljer ekonomisk trygghet och bekvämlighet framför flera barn. I vårt land väljer vi liv, arbete och familjesituation efter våra intressen. På samma sätt handlar människor i andra länder efter sina intressen och värderingar. Det gäller också hur många barn de får.

FOTO: HELDUR NETOCNY/PHOENIX

DE FATTIGA BEHÖVER SINA BARN

”En gammal kvinna, klädd i trasor, ligger på vägen. Vi frågar henne: ”Varför ligger ni här på vägen i smutsen?” Hon svarar: ”Jag har färdats långt, för min son har gett sig av hemifrån. Han är 18 år och min ende son. Därför letar jag efter honom. Jag har letat i två veckor, men kan inte hitta honom. Utan min son kan jag inte överleva.”
(Från Djurfeldt-Lindberg: Medicin mot fattigdom, 1980)

Kvinnan som sökte sin son befann sig i Thaipur i södra Indien. Där börjar barnen bidra till familjens försörjning redan i tioårsåldern. Flickorna avlastar sin mor i hushållet så att hon kan arbeta utanför hemmet. Både pojkar och flickor vallar boskap och bidrar till maten genom att fiska. Pojkarna deltar också i jordbruket. Utanför hemmet arbetar barn på fälten, i butiker och på restauranger eller som tjänare i rikare hushåll. Att få söner är viktigast, eftersom döttrarna flyttar till sin mans familj och måste hjälpa hans gamla släktingar.

För många i fattiga länder är tanken att planera antalet barn främmande. Barn är en gåva och en glädje. En stor familj är en tillgång, något att vara stolt över. Det är barnen som ger kvinnan status och respekt i släkt och samhälle, och en kvinna som inte kan få barn har mycket låg ställning. I många kulturer är barnlöshet en katastrof som kan leda till skilsmässa.

Många barn ger trygghet på ålderdomen

Att folk får många barn i Indien och på andra håll handlar alltså inte om okunnighet utan om fundamentala behov. Där pensioner och socialförsäkringar saknas måste föräldrarna ha många barn. Ju större risken är att barnen dör före vuxen ålder, desto fler barn behöver de sätta till världen för att känna sig trygga. I Sverige var det likadant för inte så länge sedan.

Men alla människor i Syd är inte fattiga småbönder. Många fattiga har ju redan flyttat till städerna och de växande slumområdena. Även där är barnen en tillgång eftersom de ger ett viktigt bidrag till familjens försörjning. Barnen kan syssla med gatuhandel, samla och sälja skrot eller tigga pengar från turister.

En stor barnaskara kan alltså vara något gott i sig. Att medvetet börja planera för färre barn innebär ett radikalt nytt sätt att se på världen. Det nya synsättet är nu på frammarsch över hela världen.

DISKUTERA:

- I fattiga länder är barn inte bara en glädje utan ofta en ekonomisk tillgång för föräldrarna. Hur är det med den saken i Sverige?
- Undersök familjestorleken i er släkt, och er närmaste omgivning. Finns det någon familj som har riktigt många barn? Någon som inte har barn?
- Undersök om det finns skillnader i barnafödandet mellan olika regioner och grupper i Sverige. Var får man flest barn? Varför och vilka grupper? Hur kan vi förstå skillnaderna? *Se www.scb.se*
- Man talar om att fattigdomen ökar i Sverige. Är det sant?
- Inom FN definieras fattigdom idag inte bara utifrån den direkta inkomsten. Ta reda på vad Human Development Index, HDI, är och studera hur levnadsnivå och barnafödande hänger ihop. *Se till exempel www.undp.org*
- På många håll arbetar barn för sin egen och familjens försörjning. Vad är bra och vad är dåligt med det? I dag anser inte ens barnrättsorganisationer att barnarbete kan förbjudas – hur argumenterar de för det? *Se t ex Rädda barnens hemsida: www.rb.se, avsnittet om arbetande barn.*

Hälsa och utveckling

Där människor känner sig trygga och där barnen överlever kan föräldrar nöja sig med få barn. Bättre inkomster, bättre bostäder, bättre utbildning skapar sådan trygghet. Hälsotillståndet och möjligheten att få hälso- och sjukvård har också betydelse för befolkningsutvecklingen.

Hur en befolkning utvecklas beror på hur många barn som föds, och på hur många människor som dör, och när de dör.

Under senare år har livslängden ökat över hela världen, om man undantar de svårt AIDS-drabbade länderna.

Förväntad livslängd i olika länder under olika perioder av 1900-talet

land	1955-60	1975-80	1995-2000
Bolivia	42	50	61
Botswana	46	56	47
Tanzania	39	49	48
Vietnam	43	56	67
Sverige	73	75	79

(World Population Prospects 1998)

DEN ÖKADE LIVSLÄNGDEN beror bland annat på en förbättrad förebyggande hälsovård och bättre sjukvård. Stora epidemiska sjukdomar har minskat på grund av bättre hygien och vaccinationer.

Den ökade livslängden handlar främst om att fler barn överlever de första levnadsåren. Barnadödligheten, dvs att barn under fem år dör, har gått ner i hela världen. Men den är fortfarande hög i många afrikanska länder.

Men somliga sjukdomar, till exempel tuberkulos, är på nytt på frammarsch i hälarna på den ökande fattigdomen. Malaria trodde man sig ha bemästrat efter omfattande DDT-besprutning, men nu ökar sjukdomen med nya farliga varianter. Dessutom har det under senare år tillkommit en ny farsot: HIV/AIDS.

Att föda barn är riskabelt

Att föda barn ser vi idag i Sverige som en naturlig och inte alltför påfrestande process. Men för bara 100 år sedan var graviditet och förlossning ännu riskfyllda, och det var inte ovanligt att mödrar dog i samband med förlossningen.

För u-ländernas fattiga kvinnor är det fortfarande en hälsorisk att föda barn. Nästan 600 000 kvinnor dör varje år i samband med havandeskap och förlossning, praktiskt taget alla i fattiga länder. Mellan 10 och 20 miljoner kvinnor drabbas dessutom av kroniska sjukdomar eller bestående fysiska besvär av alltför många graviditeter. Kvinnors hälsa försvagas också om barnen kommer för tätt.

Världen runt dör varje år tusentals kvinnor i samband med aborter, som utförts av folk utan medicinsk utbildning. Många fler får bestående skador. I vissa fattiga länder anses 30-40 procent av mödradöden ha att göra med aborter. Barn som förlorar sin mor löper stor risk att själva dö, eller få bestående hälsoproblem.

FOTO: AGNALDO MACIEL/PHOENIX

Fler barn överlever de första levnadsåren. Barnadödligheten har gått ner i hela världen.

Det är viktigt för kvinnors hälsa att ha möjlighet till barnbegränsning, så att de inte får barn för ofta, eller slipper bli gravida när de fått så många barn de vill ha.

Amning utgör ett viktigt stöd för barnens hälsa. Det är samtidigt ett sätt att vänta med nya graviditeter, eftersom amning vanligen hindrar kvinnans ägglossning.

HIV/AIDS lika stor i Afrika som pesten var i Europa

På bara drygt 15 år har HIV/AIDS utvecklats till en världsomfattande epidemi, som redan börjat sätta tydliga spår i befolkningsstatistiken, främst i Afrika.

Infektionen finns rapporterad från nästan alla länder. Värst drabbade är länderna i Afrika söder om Sahara. I några länder är så många som 25 procent av den vuxna befolkningen HIV-positiv. Utvecklingen i Asien och Österuropa är också oroande.

Vanligen överförs HIV genom oskyddat samlag, men infektionen kan också överföras från en gravid kvinna till hennes foster eller hennes nyfödda barn som ammas. Unga kvinnor är biologiskt känsligare, och smittas lättare. HIV kan också överföras via blodtransfusioner.

Den som har fått HIV utvecklar vanligen AIDS inom högst tio år, och dör snart efter det. I Afrika, där risken för olika infektioner är vanligare, utvecklas AIDS fortare än i Europa och Nordamerika. De mediciner som håller de AIDS-sjuka vid liv länge är inte tillgängliga eller alldeles för dyra för vanliga människor i fattiga länder.

Epidemin har i flera länder nått en sådan omfattning, att effekterna känns i de flesta samhällssektorer. I Malawi, Zambia, Uganda och Zimbabwe är HIV mycket vanligt. Många välutbildade kvinnor och män, som lärare, statstjänstemän och företagsledare, drabbas och det är svårt att ersätta dem. Jordbruket blir också lidande då föräldrar dör innan de hunnit överföra sina kunskaper till barnen.

Ett stort och växande problem är alla barn som blir föräldralösa och saknar försörjning. Vid slutet av 1999 beräknades 11,2 miljoner barn ha förlorat sina föräldrar. 95 procent av dem lever i Afrika söder om Sahara. I somliga länder beräknas mer än vart tionde barn vara utan föräldrar.

Kunskap mot smitta

Det bästa tillgängliga medlet mot HIV/AIDS är än så länge kunskap, kunskap som leder till säkrare sexuellt beteende. Men sexualupplysning är tabu i många delar av världen och bristen på kunskap om sex och samlevnad är ännu skriande. Den kunskapen är dock helt nödvändig för att man ska kunna skydda sig mot HIV/AIDS.

Men det är också viktigt att människor lär sig skydda sig även mot andra sexuellt överförda sjukdomar. Dessa tenderar att öka i de flesta länder, inte minst bland

Dar es Salaam, Tanzania. Flickans mor är döende i AIDS. Vid slutet av 1999 hade över 13 miljoner barn förlorat sina föräldrar i AIDS. De flesta av dessa barn bor i Afrika söder om Sahara.

FOTO: SEAN SPRAGUE/PHOENIX

HIV/AIDS – VÅR TIDS KATASTROF

Digerdöden, mänsklighetens mest förödande epidemi, dödade en tredjedel av befolkningen när den drog fram över Europa och Asien i mitten på 1300-talet. *Idag har HIV/AIDS samma effekt: en tredjedel av den vuxna befolkningen i de värst drabbade länderna i södra Afrika bär på HIV-viruset.*

Spanska sjukan, den andra mest uppmärksammade världsomspännande farsoten, beräknas ha orsakat 20 miljoner människors död 1918–1919. *Idag är 34, kanske 40 miljoner i hela världen HIV-infekterade. 18 miljoner har dött.*

Slavhandeln, utpekad som ett av historiens största brott, dränerade under närmare tre århundraden med början på 1500-talet Afrika på mellan 15 och 20 miljoner människor, de flesta vuxna i arbetsför ålder. *HIV-viruset kommer att överträffa den siffran.*

(SvD, 6.8.2000)

unga människor. Om sådana sjukdomar inte blir botade i tid kan de leda till ofruktsamhet, som är att stort problem för kvinnor världen över. Det har också visat sig att risken för att infekteras av HIV är större, om man redan har en könssjukdom.

DISKUTERA:

- Varför är de stora smittsjukdomarna numera mindre vanliga i Sverige?
- Vilka sjukdomar är vanligast som dödsorsak i Sverige och i olika fattiga länder? *Se www.sos.se; www.who.int; www.gleerups.se/jordens befolkning.*
- Hur stor spridning har HIV/AIDS, och vilken effekt får detta på familjer och samhällen? *Se även www.unaids.org*
- Vad ska man göra för att förbättra villkoren för de föräldralösa barnen i fattiga länder – adoption, barnhem eller stöd till deras släkt?

Rätten
att planera
sitt
barnafödande

Att antalet barn per familj är olika i olika länder beror på hur många som är fattiga, på om människor, särskilt kvinnor, får gå i skolan, och på om nyfödda har en chans att överleva. Sociala reformer och förbättrade levnadsvillkor för de fattiga är viktigare än preventivmedel om de ska övergå till att ha små familjer.

ATT FÖDA BARN och föra släktet vidare är en central fråga för människor, och fortplantningen har en viktig plats i de flesta religioner. Barnbegränsning och preventivmedel är därför känsliga frågor. Den katolska kyrkan fördömer officiellt idén att använda preventivmedel. Den så kallade fundamentalismen inom både kristendomen och islam är också konservativ i dessa frågor.

Men de flesta stater i världen anslöt sig till en resolution vid FNs världsbefolkningskonferens 1974. Där sades att alla människor, unga som gamla, har rätt till sexualkunskap och rätt att välja att kontrollera sitt barnafödande. Vid befolkningskonferenserna 1984 och 1994 slogs dessa rättigheter fast på nytt.

Giftermål och barnafödande

Giftermålsåldern varierar mycket mellan olika samhällen. Att höja den anses vara ett medel att dämpa folkökningen. I Kina rekommenderas människor att vänta med att gifta sig, kvinnor tills de är 26 år, och män tills de är 28.

Perioder av svält och fattigdom leder till att människor tvingas gifta sig senare. På Irland tvingades många skjuta på sina giftermål under en lång svältperiod i mitten av 1800-talet. Än idag gifter sig människor sent på Irland. I hela Nordeuropa gifter man sig sent, och många förblir ogifta.

I tropiska Afrika och på sina håll i Asien gifts flickorna bort unga. Där får långvarig amning fungera som skydd för graviditeter. I många kulturer anses det också oacceptabelt att ha sexuellt umgänge under en period efter ett barns födsel.

I Kina gifter sig nästan alla. Där har staten satsat stort på att få medborgarna att övergå till endast ett barn per familj. Men i Kina och i flera andra asiatiska länder är det viktigt att få minst en son. Traditionellt är det sönerna som för släktet vidare och som står för kontakt med förfäderna. Fler gossar föds och fler överlever barnaåren. I dessa länder, där få barn nu är det normala, finns det färre flickor än pojkar.

Hur flickebarnen ”försvinner” är inte klart. Där blivande föräldrar kan få reda på ett fosters kön genom ultraljud gör en del kvinnor abort för att slippa få

FOTO: SEAN SPRAGUE/PHOENIX

Bruden och brudgummen matar varandra vid överdådigt bröllop i Kina. Nästan alla i Kina gifter sig.

Befruktningsögonblicket – spermien tränger in i ägget.

FOTO: DAVID PHILLIPS
PHOTO RESEARCHERS INC/TIOFOTO

en flicka. Flickebarn kan också ges mindre mat och sämre sjukvård, ja rentav mördas. Ännu vet man inte vilka följder den skeva könsfördelningen kan komma att få i de här länderna.

Familjeplanering – barnbegränsning

Familjeplanering är ett uttryck som sällan används i Sverige. Vi talar hellre om att ”använda preventivmedel” eller att ”se till att inte bli med barn”. Ytterst handlar det om att oavsett om man är gift eller ogift, sambo eller ensamstående, själv kunna bestämma – när man vill ha barn och hur många.

Många tänker tidigt på hur många barn de vill ha då de blir vuxna – och skaffar det antal som de kommer överens om med sin partner. För andra handlar familjeplanering om ifall de alls ska kunna få några barn.

De preventivmedel vi nu använder är en sen företeelse. De har inte spelat någon stor roll när människor i de rika länderna övergick till att skaffa färre barn.

Traktorn – ett preventivmedel? Jordbrukarna i Punjab i Indien blev intresserade av barnbegränsning när jordbruket moderniserades och barnen inte längre behövdes som arbetskraft på samma sätt.

FOTO: KIM NAYLOR/TIOFOTO

BARNBEGRÄNSNING I PUNJAB

1970 kom studenten Mahmood Mamdani till byn Manupur i Punjab för att studera hur barnbegränsningsprogammet fungerade. Han fann att det var ett fiasko. Preventivmedlen var i stort sett oanvända.

När Mamdani undersökte saken fann han att familjerna i byn behövde många barn och därför helt stillsamt lät alla förmaningar om barnbegränsning förklinga ohörda. Men byborna ville ändå inte visa sig ovänliga och otacksamma:

”De var så fina människor, förstår du. Och de kom långt bortifrån för att vara med oss. Skulle vi då inte göra detta lilla för dem? Bara ta emot några tabletter. Annars hade vi gjort gudarna arga. De ville ju inte ha några pengar. Jag förlorade inget på att bara ta emot dem, och antagligen bad de för mig också. Och de själva, de måste ha fått någon belöning för sitt arbete”.

Men på 1980-talet, när byn på nytt besöktes av forskare, upptäckte de att över hälften av hushållen aktivt sökte begränsa sin familjestorlek.

Då hade den gröna revolutionen nått byn. Högavkastande sädesslag, modernisering av jordbruket och kraftigt ökad produktion hade medfört förändringar i de ekonomiska och sociala förhållandena. Barnens arbetskraft behövdes inte längre i samma utsträckning, och det hade blivit både möjligt och viktigt för barnen att gå i skola.

Ur *Understanding Reproductive Change, Lund University Press, PROP, Lund*

GRATIS P-SPRUTA MINSKADE BARNAFÖDANDET

I Chiang Mai i norra Thailand organiserade ett sjukhus en väl fungerande preventivmedelsservice långt ut på landsbygden. Kvinnor började använda Depo Provera-sprutan. De uppskattade den för att de behövde bara komma till den mobila kliniken för en spruta var tredje månad. Barnafödandet sjönk snabbt och inom tio år hade antalet barn minskat så mycket att en del skolor måste stängas. I andra delar av Thailand gick förändringen långsammare. Där fanns inte samma service, och många människor ville inte heller ha färre barn.

I fattiga länder där alla inte har möjlighet att använda moderna preventivmedel, finns andra metoder att begränsa barnantalet, traditionella och oftast inte tillförlitliga.

Idag vill många ha tillgång till preventivmedel även i länder där det är svårt att få tag på dem. Detta är ett bra skäl för att satsa mer på rådgivning och distribution av preventivmedel, men det är inte säkert att det leder till färre barn. I många länder är kvinnors ställning så svag att de kan ha svårt att hävda sin vilja om männen vill ha fler barn och ogillar preventivmedel.

Många tror att människor skulle ha färre barn om det bara fanns bra tillgång på preventivmedel. Men bristen på preventivmedel verkar inte vara huvudproblemet. Då skulle man inte behöva locka människor till rådgivning om barnbegränsning med propaganda och övertalning som görs på många håll.

Preventivmedel och andra metoder

I Sverige köps kondomer över disk i livsmedelsbutiken. Flickor kan få råd av skolsköterskan om bra preventivmetoder, och den som trots allt blir med barn och inte kan fullfölja graviditeten kan få hjälp till abort på sjukhus. Allt detta är ganska nytt. Kvinnor i tidigare generationer minns skräcken när man varit oförsiktig, och män minns smusslet med kondomer i sjukvårdsaffären.

Idag används allt fler metoder som inte kräver medverkan från männens sida, inte måste provas ut på varje enskild kvinna och kan användas även där hygienen

Användande av barnbegränsningsmetoder världen över, 1997, i procent

Region:	manliga metoder				kvinnliga metoder			
	ingen	avbrutet samlag	kondom	sterilisering	p-piller	spiral	sterilisering	pessar o liknande
Afrika	82	4	1	0	6	4	1	2
Asien	42	5	3	6	4	16	23	1
Latinamerika	42	9	2	1	16	7	21	2
Europa	28	22	14	4	16	6	8	2

Sundström: Contraception. Health Div Doc 1998:3

är dålig – till exempel långtidsverkande medel, som sprutas in eller opereras in under huden. Depo Provera-sprutan skyddar kvinnan mot graviditet i tre månader, men har vissa biverkningar. Därför var Depo Provera länge förbjudet i många rika länder. I vissa fattiga länder blev det däremot snabbt tillåtet.

På senare tid har propagandan för kondomanvändning ökat, eftersom kondom är det bästa skyddet mot HIV-infektion. Särskilda kvinnliga kondomer finns också, så kallade famidomer, som skyddar mot både graviditet och HIV.

Norplant, som används i flera fattiga länder, består av sex små stavar som placeras under huden ovanför armvecket. Där släpper de ut doser av ett medel som gör att en kvinna inte kan bli med barn. De varar i fem år. De ska tas ut igen, när den tiden har gått, eller tidigare om kvinnan vill det. Det måste göras av kunnig personal.

Norplant har fördelen att en kvinna har kvar sin fruktsamhet, men inte behöver tänka på att skydda sig mot att bli med barn under fem år. Det har också nackdelar. Vill kvinnan få barn under den tiden kan hon inte själv göra något åt saken. Biverkningar är också vanliga, och hälsokontroller är nödvändiga.

Abort

Abort, dvs att avlägsna ett foster som börjat utvecklas i livmodern, förekommer i alla samhällen, men är olagligt i många länder. Abort är en viktig fråga för kvinnors hälsa, eftersom så många kvinnor dör av sviterna efter aborter som utförts illegalt och utan medicinsk sakkunskap.

I Sverige har kvinnor full rätt till abort, liksom i många länder i Europa och Nordamerika. Där är ingreppet praktiskt taget riskfritt. I länder där abort är förbjuden eller där kvinnor inte har råd med säkra aborter tvingas många gå till outbildade abortörer, med åtföljande risker. Man beräknar att 30–50 procent av mödradöden i många fattiga länder beror på sådana riskabla aborter.

Motståndet mot abort är starkt av etiska och religiösa skäl i både rika och fattiga länder. Vid de stora FN-konferenserna i Kairo och Peking debatterades abortfrågan livligt. Även om allt fler idag accepterar kvinnors rätt att välja själva och att få tillgång till säkra aborter och vård om det blir komplikationer, så är det ännu svårt eller omöjligt i många länder.

Eftersom de flesta kvinnor upplever abort som en sista utväg som man helst vill undvika, vill inget land se abort som ett sätt att generellt begränsa barnafödandet. Det är en fråga om kvinnors hälsa och mänskliga rättigheter att den som inte kan eller vill föda ett barn som är på väg, ska få möjlighet att avbryta sitt havandeskap under trygga förhållanden.

FOTO: EVA VAIHINEN/PRESS ART

Hälsoinformation med kvinnor i den indiska delstaten Kerala. Här har politikerna sedan lång tid tillbaka satsat på förbättrad sjukvård, utbildning för flickor och en ekonomisk politik som även gynnar de fattigaste.
Detta har bidragit till att barnafödandet sjunkit snabbt. I andra och betydligt rikare indiska delstater, där liknande reformer inte genomförts, syns inte samma nedgång i födelsetalen.

FOTO: SEAN SPRAGUE/PHOENIX

Sterilisering

Sterilisering innebär för kvinnor en operation som hindrar äggen att förflytta sig till livmodern. Det betyder att man aldrig mer kan få barn. Män steriliseras genom att sädesledarna stängs av med ett enkelt ingrepp.

Om en fattig människa låter sterilisera sig som ung och sedan förlorar sina barn, mister hon all den trygghet egna barn kunnat skänka henne. Kvinnor i denna situation måste kunna erbjudas trygghet på annat sätt, och system för detta saknas ofta i fattiga länder.

Indien hade omfattande steriliseringskampanjer i sitt familjeplaneringspro-

VALMÖJLIGHETER ÄR VIKTIGA

I Brasilien har så många som 40 procent av alla kvinnor som lever med en man steriliserat sig. Sterilisering är det vanligaste ”preventivmedlet” för kvinnor.

Det finns ingen statlig preventivmedelsservice i Brasilien, och för många kvinnor är sterilisering och p-piller de enda kända preventivmedlen. P-piller är svåra att hitta på marknaden. Läkare rekommenderar ofta sterilisering, som de kan ta betalt för. De vill ha betalt svart och ger sällan kvinnorna information om operationens risker och konsekvenser.

Många kvinnor är inte medvetna om att de måste skydda sig mot sexuellt överförda sjukdomar. De tror sig vara fria från smittrisk när de har steriliserat sig.

(Immaculada Lopez: One-way Street, nättidningen Brazzil 1998)

gram under 1970-talet. Tvång och våld i samband med kampanjerna mötte så mycket motstånd att de bidrog till premiärminister Indira Gandhis fall i valen 1977.

Kritik av familjeplanering

Tillgång till preventivmedel ska vara en service för att hjälpa folk att själva välja hur många barn de vill ha. En grundläggande kritik mot många program för barnbegränsning har varit att de utformats utan hänsyn till människors sociala situation eller till moraliska och mänskliga frågor kring sexualitet och barnafödande.

Preventivmedel löser inte de fattiga ländernas problem. Om myndigheterna ser familjeplanering som ett medel för ”befolkningskontroll” finns det en risk att de prövar olika former av tvång för att få medborgarna att använda preventivmedel. Förutom att det är moraliskt förkastligt, kan det dessutom få människor att ta avstånd från all slags familjeplanering.

Inte minst är det viktigt att kampanjer för färre barn vänder sig både till kvinnor och män. Om männen inte är delaktiga, är det inte säkert att kvinnorna kan använda sig av sina nyvunna kunskaper om hur de kan planera sin familj. Den snabba spridningen av HIV/AIDS gör det extra angeläget att ge även männen råd om preventivmedel och om hur de används.

”Befolkningspolitik”

I Sverige vill myndigheterna att vi skaffar fler barn, i andra länder vill de att färre ska födas. Det finns inga allmängiltiga regler för vilka metoder som ett lands myndigheter ska kunna tillämpa för att påverka människors beslut. Många anser att man aldrig får dra fördel av människors utsatthet – som fattigdom och svält – och att inga åtgärder får användas som leder till att människor får sämre möjligheter att klara sig själva. Det har också länge varit den svenska regeringens syn. Sverige har ingen officiellt antagen befolkningspolitik och har därför motsatt sig att fattiga länder ska tvingas anta någon sådan för att få bistånd. I början av 1980-talet beslöt SIDA att dra tillbaka stödet till Indiens familjeplanering, när det visade sig att våld och tvång förekom (se sid 50).

Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

Vid FNs befolkningskonferens i Kairo 1994 beslöts att preventivmedel och sexuell rådgivning ska ses som en del av arbetet för att förbättra människors reproduktiva hälsa, dvs den som gäller sexualitet och barnafödande. De ska därför vara tillgängliga för alla – även ensamstående och ungdomar.

Sexuell och reproduktiv hälsa

Sexuell och reproduktiv hälsa berör allt som har att göra med människors förmåga att skaffa barn, deras möjlighet till ett tillfredsställande och säkert sexualliv, liksom möjligheterna att bestämma hur många barn de vill ha, och när. Män och kvinnor måste kunna få rådgivning och information om preventivmedel och möjlighet att själva välja metoder för att reglera barnafödandet. Det förutsätter att det finns bra mödravård och en hälsovård som kan behandla barnlöshet och sexuellt överförda sjukdomar.

Steriliseringsoperation i Indien.

FOTO: STIG-GÖRAN NILSSON

BARNBEGRÄNSNING MED KOMPLIKATIONER

Indien är en av jordens allra folkrikaste stater. Regeringen var tidigt ute med program för att hejda folkökningen. Indiens hälsovårdsminister sa på FNs första befolkningskonferens 1974 att "det bästa preventivmedlet är utveckling". Ändå pågick i Indien under 1970- talet en hänsynslös kampanj för barnbegränsning.

Det gällde att få både kvinnor och män att sterilisera sig. De som gick med på sterilisering fick ekonomisk ersättning och de som vägrade kunde bestraffas. Läkare och annan sjukvårdspersonal belönades efter hur många de opererat.

Över åtta miljoner människor blev steriliserade. Tvång av olika slag förekom och nära 2 000 människor dog. Det politiska motståndet blev häftigt. Effekten blev inte som avsett att födelsetalen föll, utan att regeringen föll!

Befolkningen i Indien har vuxit från 680 miljoner 1980 till över en miljard idag. Barnbegränsning är fortfarande en viktig fråga. Även nu försöker man påverka kvinnorna att sterilisera sig efter det tredje barnet.

Man gick ifrån tvånget, men ambitionerna försvann inte. I Indian Express, 21 september 1981 prisades en gynekolog i Bombay för att ha steriliserat 531 kvinnor på en dag. ”Det tidigare rekordet var 408 operationer”, stod det. Naturligtvis kan man inte operera så många med tillfredsställande hygien.

Deklarationen från mötet talar också om att stärka kvinnors ställning i familj och samhälle, och att på allvar bekämpa fattigdomen i världen. Annars kan mycket arbete för förbättrad reproduktiv hälsa vara förgäves.

Att mänskliga rättigheter också omfattar sexualitet och barnafödande innebär en ny syn på befolkningstillväxt. I Kairo talade man om :

- Reproduktiva rättigheter, som innefattar rätten att själv välja partner och själv, utan diskriminering, tvång eller våld, bestämma hur många barn man vill ha. Det handlar också om rätten till kunskap och god hälsovård.
- Sexuella rättigheter, som handlar om respekten för människor. Det gäller inte minst kvinnors och flickors rätt att fatta egna beslut, att säga ja eller nej till sex och att slippa övergrepp och diskriminering.

”De har rätt att välja själva”, säger FN-konferensen.

FOTO: SEAN SPRAGUE/PHOENIX

Kairo-deklarationen tar avstånd från preventivmedel som enda medel att dämpa folkökningen. Vikten läggs vid enskilda människors hälsa och rätt att bestämma över sina liv. Men deklarationen understryker att jorden behöver en lugnare befolkningsutveckling och att det för att nå dit krävs krafttag för att minska fattigdomen och stärka kvinnors ställning.

Just kvinnors svaga ställning i många länder var en huvudfråga på Kairo-konferensen. Det accepterades allmänt, att friska, självständiga och utbildade kvinnor föder färre barn. *Empowerment*, förbättring av kvinnors ställning socialt, politiskt, ekonomiskt och hälsomässigt, blev konferensens främsta rekommendation. Jämlikhet inför lagen, god utbildning och god vård för reproduktiv hälsa – med sexualrådgivning och preventivmedel – sågs som steg på den vägen.

DISKUTERA:

- I en del länder använder myndigheterna ”morötter” eller ”piskor” för att styra hur många barn som föds. Gör svenska myndigheter det? Är det rätt?
- Kairo-konferensen underströk människors reproduktiva och sexuella rättigheter. Kan man säga att dessa respekteras i Sverige?
- Vad är er åsikt om abort?
- Varför tror ni att barnafödandet i Sverige var så lågt på 1930-talet, trots att kondomer var förbjudna?

Kvinnor och Män

I många länder har kvinnor fortfarande en svag ställning. De har inte mycket att säga till om vare sig hemma eller i samhället. De arbetar hårt, tjänar lite och har inte alltid rätt att själva råda över vad de tjänar. Många är beroende av män – fäder, bröder eller makar de inte själva fått välja – och kan inte ens säga ifrån hur många barn de skulle vilja ha.

FOTO: LORENZ CHRISTENSEN/PHOENIX

”Att planera antalet barn i äktenskapet var inget som tillkom kvinnan. Det var vanligt att männen gick omkring och förhävde sig om de hade många barn, och ju fler pojkar kvinnan födde desto värre bröstade de sig eftersom antalet pojkar var en måttstock på deras mannakraft. Däremot uppskattades flickebarn föga. I jämförelse med det var det mycket storslagnare om man fick en kalv.

Pojkarna fick en privilegierad ställning, medan flickorna i tidiga barnaår fick lära sig arbeta. De blev hunsade och måste lyda i allt, fick utföra alla obehagliga sysslor som pojkarna i regel var befriade ifrån. Så fortsatte det genom åren.

Kvinnan var dömd till underkastelse och all rätt var på mannens sida. Kvinnan skulle skuffas undan, fick aldrig öppna munnen, skulle vara glad och vänlig och stå mannen till pass. Hon var rätt och slätt en hushållerska som skulle föda och sköta barn, vara till lags, en slavinna med ständig närvaroplikt inom hemmets väggar”.

Linnea Fjällstedt: Hungerpesten

Det var inte så länge sedan fattiga kvinnor i Sverige levde ungefär som i denna skildring från Norrlands inland vid sekelskiftet. Inställningen till kvinnor och flickor och förhållandet mellan kvinnor och män i berättelsen liknar lite den man möter i en del fattiga länder idag.

Nuförtiden har svenska kvinnor för det mesta egna inkomster och bestämmer själva över sina liv. Men de har fått kämpa för sina rättigheter. De fick strida länge för rösträtt som de fick 1921, för rätten till information om preventivmedel (1938) och för fri abort (1974). Utvecklingen går snabbt i de fattiga länderna. Många kvinnor där lever idag precis som svenska kvinnor.

Motståndet mot en förändring av kvinnors ställning kom i Sverige främst från myndigheterna och kyrkan, där män hade makten. I de flesta länder i världen är

Feministisk pionjär i hetluften.
En av suffragett-systrarna Pankhurst blir arresterad utanför det kungliga slottet i London, Buckingham Palace. Kampen för allmän rösträtt var hetsig i det tidiga 1900-talets England, aktivisterna demonstrerade, hungerstrejkade och gjorde sabotage. 1918 vann de till slut kampen: då infördes allmän rösträtt för både kvinnor och män i Storbritannien.
I Sverige fick kvinnorna rösträtt några år senare, 1921.

FOTO: PRESSENS BILD

det män som styr. Det är deras beslut som formar samhället och dess regler. I många fattiga länder kan kvinnor ha mycket att säga till om inom hemmets fyra väggar. Men de har sämre möjligheter än männen att utbilda sig, att starta en egen verksamhet eller få en bra anställning. De tvingas gifta sig unga och föda barn som de sedan har hela det praktiska ansvaret för. Många kvinnor blir övergivna eller änkor redan som unga och får då ta på sig hela försörjningsbördan.

Jämställdhet – en fråga om makt och rättvisa

Att kvinnor ska få större makt och inflytande är en rättvisefråga. Men jämställdhet handlar inte bara om att förbättra kvinnors liv utan också om att främja samhällsutvecklingen i stort. Kvinnor måste komma ur sin underordnade position i familj och samhälle. Inte minst måste de få rätt att bestämma över sina och familjens tillgångar.

Flickor måste också gå i skola. Ju mer utbildning kvinnor får, desto mer kan de

I många länder är det kvinnorna som gör det mesta av det fysiskt tunga arbetet. Dessa kvinnor bär de tyngsta bördorna vid utgrävningen av en uttorkad vattenreservoar i Indien.

FOTO: HELDUR NETOCNY/PHOENIX

SKULDERNA TVINGAR TILL HÅRT ARBETE

Shuhanas bor på landet i Bangladesh. När hon var tretton gifte hennes far bort henne. Hon flyttade till sin mans by och fick snart ett barn. Det dog strax efter födseln. Senare fick hon två barn till, som nu är åtta och fem år.

Shuhanas man blev långvarigt sjuk. Han pantsatte en del av deras jordbruksmark för att kunna låna pengar till medicin. Det berättade han inte för Shuhanas. Medicinen hjälpte inte och han dog. Först då fick hon veta att de stod i skuld.

En dag kom två män till Shuhanas hus och visade henne papper på skulden. Hon kunde inte läsa vad där stod och de sa att hon måste börja betala av på skulden. Det kunde hon inte.

Shuhanas svåger odlar på den mark de har kvar och hon får ris i arrende av honom. När hon kan, tar hon tillfälliga jobb hos andra bönder i trakten. Hon gör också mattor av stora blad som hennes son samlar, och säljer sedan dessa på marknaden.

Shuhanas var ung då hon blev änka. Därför har hon bara två barn idag. Barnen kan inte gå i skola för Shuhanas har inte råd att betala för papper och böcker. Hon behöver också deras hjälp hemma.

Sydafrika har världens högsta våldtäktsstatistik om man undantar länder i krig. I Masimanyane i Sydafrika finns ett stödcenter för kvinnor som utsatts för övergrepp. Därifrån kommer också denna bild som ett barn gjort av sina hemförhållanden.

NÄR FLICKOR FÅR UTBILDNING

- gifter de sig ofta senare
- har de ofta färre barn
- söker de oftare medicinsk hjälp
- ger de både sig själva och sina barn bättre omvårdnad och bättre mat när de eller deras barn behöver det
- har de själva större chans att leva länge, detsamma gäller deras barn
- har deras barn i genomsnitt större chanser till utbildning och goda möjligheter i livet

själva bestämma över sina liv – och desto färre barn har de. Det finns ett starkt samband mellan kvinnors möjlighet att styra sina liv och det antal barn de väljer att föda.

Våld mot kvinnor

Världen runt har minst var tredje kvinna blivit slagen, tvingad till sex eller på annat sätt misshandlats enligt en rapport från Center for Health and Gender Equity. Rapporten vädjar till ansvariga för världshälsan att se på fysiskt och sexuellt våld som ”en betydande hälsofråga och ett brott mot de mänskliga rättigheterna”. (Johns Hopkins Center for Communication Programs, 23.1.2000)

I många länder slår fattigdom och arbetslöshet hårt också mot män. Om männens självkänsla ligger i att vara familjeförsörjare kan de tappa fotfästet om de inte har arbete och inte längre självklart är ”det starka könet”. En del visar sin frustration genom våld och misshandel inom hemmet för att behålla kontrollen över kvinnor och barn, andra ägnar sig åt missbruk och lämnar kanske familjen utan stöd.

Pojkar och män behöver förstå behovet av förändring bättre och inse att även de har ett ansvar för den. De behöver lära sig erkänna och tala om sina problem, men framför allt att se kvinnor som människor de kan hämta stöd från och samarbeta med, inte bara som arbetskraft och barnaföderskor.

En ny sorts diskussion

Vid en konferens om män 1999 talade en sydafrikansk man om kvinnornas svåra situation i hans land. ”Ska vi bry oss om männen också?” undrade han. ”Jag kan gå med på det, men bara om det kan bidra till att kvinnorna får det bättre”. Han fick mothugg från en kvinna, också hon från Sydafrika: ”Om männen får det bättre kommer deras barn att må bättre. Det är en viktig väg mot ett bättre samhälle.”

Mannen som talade var muslimsk teolog och feminist. Kvinnan var kristen, lärare och feminist. Han var orolig att männen skulle kapa åt sig så mycket uppmärksamhet att kvinnornas behov åter skulle hamna i skymundan. Hon menade att männens problem måste beaktas, om bestående förbättringar i kvinnors och barns situation ska komma till stånd. Många samhällsproblem är svåra att lösa, om inte män lär sig respektera och samarbeta med kvinnor.

(*Men's Voices, Men's Choices, UD 1999.*)

FOTO: HELDUR NETOONY/PHOENIX

Ska vi kunna leva på lika villkor? Frågan är lika aktuell för det här paret i byn Mpanyani i Tanzania som för svenska par.

DISKUTERA:

- Fråga era föräldrar, mor- och farföräldrar om de tycker att förhållandet mellan kvinnor och män har blivit mer jämställt idag, jämfört med hur det var när de var unga?
- Finns det i er egen grupp olika syn på förhållandet mellan flickor och pojkar, mellan kvinnor och män? Diskutera!
- Diskutera kvinnors och mäns ansvar, för sin relation och för barnen.
- Varför slår män kvinnor, och hur kan man få dem att låta bli?

Ungdomar

En stor del av världens befolkning är ungdomar. De flesta av dem lever i fattiga länder. De är framtidens mödrar och fäder, presidenter, konstnärer, soldater och bönder. De är både barn och vuxna men saknar de vuxnas status och resurser. De kan få barn, men har sällan möjlighet att ta hand om dem.

DET ÄR UNDER tonåren människan lär sig att förhålla sig till världen utanför familjen och skaffar sig kunskaper för framtida bruk. Då formas också attityder till det motsatta könet, som kan vara svåra att förändra i vuxen ålder. Det är viktigt att redan i tonåren lära sig hantera sin lust och sin sexualitet på ett ansvarsfullt sätt.

Över hela världen behandlas flickor och pojkar på olika sätt för att de ska tränas in i de roller respektive kultur vill ge dem. I de flesta kulturer har pojkar större frihet än flickor, och flickor har mer arbete i hemmet än pojkar. Med ökad utbildning är detta på väg att förändras, inte bara i Sverige. Med större frihet för ungdomar följer också ett större ansvar.

Sårbarhet

Ungdomar prövar ofta sina gränser, experimenterar och tar risker. Just därför är de sårbara. De utsätts för särskilda hälsorisker, som missbruk, skador efter trafikolyckor eller bråk och sexuellt överförda sjukdomar. I en del länder förekommer det att barn och ungdom tvingas till slavarbete eller prostitution för att försörja sina fattiga föräldrar och syskon.

I många av världens fattiga länder blir flickor traditionellt bortgifta direkt efter puberteten. Idag har åldern för giftermål höjts i de flesta länder, inte minst för att många fler går i skola. Nya seder tar form, bland annat genom massmediers påverkan. Samtidigt fungerar inte traditionell vägledning från släkten om ansvar och rättigheter så bra längre. I Syd flyttar många ungdomar från landsbygden in till städerna för att söka sin chans i livet. För många av dem går det bra, men andra klarar sig dåligt utan stödet och kontrollen från familjen och byn. Som arbetslösa kan de lätt hamna i kriminalitet och prostitution.

HIV/AIDS och andra könssjukdomar ökar snabbt bland unga. I vissa afrikanska länder förekommer det att flickor utnyttjas av äldre män, ”sugar-daddies”, som hoppas att de riktigt unga flickorna inte har HIV. Det är också betydligt fler flickor än pojkar som är HIV-positiva i Afrika.

Nu är det du och jag.
Ungt par i Santiago de Chile...

FOTO: AGNALDO MACIEL/PHOENIX

En sträng moral

I många länder kräver samhället äktenskap för att godta sex mellan unga, annars gäller avhållsamhet. Straffen mot de kvinnor som överträder reglerna är orimligt hårda i vissa kulturer.

Också i Sverige har moralen varit sträng. Sex före äktenskapet accepterades inte, ”oäkta” barn fördömdes och deras mödrar straffades hårt. Det var ett av det gamla bondesamhällets sätt att försöka reglera antalet barn och kontrollera kvinnorna. Länge var dessutom utomäktenskapliga sexuella kontakter förbjudna. Denna stränga sexualmoral levde kvar långt in på 1900-talet.

... och ett ungt par i Sverige

FOTO: ETC

Ungdomar och sexualitet

Alla människor har en längtan efter mänsklig närhet och kontakt. Studier från många delar av världen visar att allt fler unga är sexuellt aktiva, men också att många inte vet hur de kan skydda sig mot oönskade graviditeter och könssjukdomar.

Könssjukdomar, bland dem HIV/AIDS, ökar bland alla ungdomar, och mest bland flickor. Ofta finns ingen lämplig rådgivning och i många länder är det bara par eller gifta kvinnor som kan få tag på preventivmedel. Ungdomar avstår också ofta från att söka hjälp inom hälsovården, kanske för att de inte möts med den respekt och diskretion de vill ha.

15-20 miljoner tonårsflickor, gifta eller ogifta, beräknas få barn varje år. Förlossningskomplikationer, som kan ge men för livet, är vanliga bland flickor som

Elise Ottesen-Jensen grundade Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, och tvingade fram en mer öppen inställning till barnbegränsning i Sverige. Hon drevs i sitt engagemang av en fruktansvärd händelse bland hennes närmaste. Hennes syster blev gravid utan att vara gift. Deras far som var präst förbjöd denna dotter att någonsin komma tillbaka hem. Till slut begick hon självmord.

FOTO: ANNA RIWKIN-BRICK

får barn för tidigt. Skolflickor som väntar barn riskerar i många länder att förskjutas av familjen och få sluta skolan. Det betyder en framtid utan stöd och resurser. Cirka fem miljoner unga flickor genomgår aborter varje år, ofta under livsfarliga förhållanden.

Sexualundervisning

Att ungdomar har andra behov av rådgivning och hälsovård än både vuxna och barn vet vi från Sverige. I många länder i Syd saknas kunskap och resurser att möta deras behov.

Sexualundervisning i skolorna är heller inte självklart i alla länder. En del vuxna tror att det leder till mer sexuella kontakter. Erfarenheter från Sverige, där sexualundervisning funnits i skolorna sedan 1956, visar tvärtom att mer kunskap leder till ökat ansvar. Just i länder där sexualundervisning saknas är tonårsgraviditeter ett stort problem.

Ungdomars rätt till information, utbildning och service till skydd för deras hälsa underströks av FN-konferenserna i Kairo och Beijing. Behovet av lämplig hälsovård för just ungdomar är särskilt påtagligt i länder där HIV/AIDS är ett ständigt hot.

DISKUTERA:

- Var uppfostran olika mellan flickor och pojkar när mormor/farfar var barn? Uppfostras flickor och pojkar olika idag?
- Fick mormor gå ut med pojkar utan vidare?
- Vad hade hänt om farmor blivit med barn innan hon var gift?
- Fick den äldre generationen stryk hemma eller i skolan när de var barn?
- Vad tycker ni om sexualundervisningen i skolan?
- Varför våldtar unga pojkar flickor i Sverige?
- Vad ska man göra åt att flickor i skolan blir kallade ”hora” eller andra könsord?

Xie Xueying och hennes man Huang Minhang är jordbrukare och bor i Kina. De har tre barn, vilket fortfarande är ovanligt. Kina införde på grund av sin enorma folkökning en sträng ”ettbarnspolitik” som bland annat går ut på att familjer med flera barn blir sämre behandlade i samhället.

FOTO: STIG T KARLSSON

FOLKÖKNING OCH FATTIGDOM

Att folkökningen kommer att fortsätta under flera decennier till, är ett faktum som bara helt otänkbara katastrofer kan påverka. På många håll i världen har den ekonomiska utvecklingen svårt att hålla takt med folkökningen och massfattigdom är utbredd. Att det föds många barn beror inte på brist på preventivmedel utan på fattigdom. Många barn betyder fler inkomstkällor för den enskilda familjen. Att bara dela ut p-piller eller erbjuda steriliseringar i barnrika länder hjälper alltså inte. Däremot har det visat sig att i länder där fattiga människor, både kvinnor och män, får möjlighet att gå i skola och får tillgång till hälsovård och bättre bostäder föds det färre barn. Människors behov och önskan att ha många barn minskar, när deras livsvillkor förbättras och deras barn får vara friska och överlever barnaåren.

Sida har inte längre några särskilda ”befolkningsinsatser” för att bidra till en lugnare befolkningstillväxt i världen. Men Sida prioriterar fyra områden för samhällsutveckling, som samtliga har betydelse för befolkningsutvecklingen:

- kamp mot fattigdomen,
- främjande av jämställdhet mellan kvinnor och män,
- utveckling av demokrati och mänskliga rättigheter,
- en ekologiskt hållbar utveckling.

Dessa fyra områden sammanfaller med de viktigaste rekommendationerna från befolkningskonferensen i Kairo 1994. Här uttalades att den snabba folkökningen i utvecklingsländerna hör ihop med fattigdomen. Den viktigaste insatsen för att stabilisera befolkningsutvecklingen är därför att med alla medel bekämpa fattigdomen. Men att verka för bättre hälsa, inte minst reproduktiv och sexuell hälsa, är också ett viktigt mål. När människor – inte minst kvinnor – vill ha färre barn, har de mycket lättare att klara av det om de kan använda preventivmedel. Det kan ses som en mänsklig rättighet att ha tillgång till väl fungerande preventivmetoder.

Från barnbegränsning till jämställdhet

Redan på 1950-talet talade biståndsminister Ulla Lindström i FN om familjeplanering och befolkningsfrågor. Hon var före sin tid och många tyckte att det var opassande. Men Sverige var bland de allra första länder som gav bistånd till sexualrådgivning och preventivmedel. Då handlade det främst om att förmå folk att föda färre barn.

Idag har biståndet ändrat karaktär – från fokus på barnbegränsning till att öka jämställdheten mellan kvinnor och män.

Redan 1958 startade ett familjeplaneringsprojekt i Ceylon, nu Sri Lanka, och några år senare ett annat i Pakistan, båda inriktade på rådgivning och distribution av preventivmedel. Sedan följde nya projekt och program i andra länder. Att förse olika länders familjeplaneringsprogram med kunskap och resurser blev en stor del av det svenska hälsobiståndet.

Att Sverige var tidigt ute berodde mycket på att vi redan då hade kommit långt när det gällde enskilda människors rätt att välja om de vill ha barn, och när de vill ha dem. Kvinnoorganisationerna och RFSU hade gjort ett effektivt pionjärarbete. RFSUs ledare, Elise Ottesen-Jensen, blev också president för IPPF, den stora internationella familjeplaneringsorganisationen. Sverige drev länge frågor om befolkning och familjeplanering inom FN och var mycket aktivt i att bilda FNs befolkningsfond – UNFPA.

Från preventivmedel till mänskliga rättigheter

På den tiden såg man mer tekniskt på befolkningsfrågan: det gällde ”bara” att motivera människor att få färre barn, och att förse dem med preventivmedel så att de kunde minska sitt barnafödande. Men erfarenheten har visat att det inte

På en förlossningsklinik i Luanda. Barnmorskeeleverna är med och lär sig.
FOTO ANDERS GUNNARTZ

Bättre förlossningsvård

Angola har en förfärande hög mödradödlighet. Sida och Angola har samarbetat länge för att förbättra förlossningsvården i huvudstaden Luanda. Man har utbildat barnmorskor, byggt lokala förlossningskliniker och upprustat intensivvårdsavdelningen på kvinnokliniken. Mödradödligheten har också minskat betydligt.

Kvinnor lär sig läsa

I Namibia är en stor del av befolkningen inte läskunnig, särskilt på landsbygden. Sida ger stöd till det nationella alfabetiseringsprogrammet. Eftersom fler kvinnor än män inte kan läsa eller skriva är det särskilt viktigt att kvinnor är med i undervisningen. Nära två tredjedelar av deltagarna var kvinnor år 2000.

FOTO: PHOENIX

Att bestämma om och när man vill ha barn är viktigt om man vill kunna styra över sitt eget liv. Kvinnorna i Sahelområdet i södra delen av Saharaöknen har, utan påtryckningar utifrån, börjat informera om preventivmedel.

ETT EGET ANSVAR

Genom biståndet har de rika länderna inflytande över utvecklingen i fattiga länder. Biståndsgivarna håller upp pekpinnar för mottagarna snarare än att lyssna efter deras behov. Det kan leda till ett slags passivt motstånd som i byn Manupur (se sid. 43). En författare som levt länge med bönder i Sahel-området strax söder om Sahara säger:

– Det största felet i de senaste trettio årens ”luftkonditionerade” utveckling ligger i att den gjorts *åt* människor, *för* människor och, i synnerhet, *utan* dem...

Han beskriver hur bondegrupper där själva har börjat informera om familjeplanering. Utan direktiv från staten, utan påtryckningar från ”experter” har en rörelse växt fram som fått byarnas kvinnor att använda sina magra slantar till p-piller.

I den bonderörelsen försöker människor ta ansvar för och hantera de krafter som formar deras liv. Detta är den bästa vägen till hållbar utveckling, för det är människorna själva som bäst känner sina egna behov. Men det kan bara ske i länder, där människor i lokal gemenskap kan driva frågor som gäller den egna välfärden, och kan ställa sina styrande till svars.

Där samhällsservicen skärs ner, där de fattigas situation försämras och där kvinnors möjligheter till utbildning och arbete är begränsade är det viktigt att uppmuntra lokala organisationer att arbeta i denna anda. Då kan det bli som i Sahel: i stället för att experter utifrån försöker prackka preventivmedel på befolkningen, vänder sig bönderna självmant till besökare för att tala med dem om familjeplanering.

går att övertala folk att föda färre barn, än mindre att tvinga dem. Så stora förändringar i tanke- och levnadssätt kommer först när livsvillkoren kräver det.

Sida ser inte längre befolkningsfrågor och familjeplanering som ett särskilt biståndsområde. Bara en liten del av biståndet kan kallas direkt befolkningsinriktat. Biståndet siktar nu på att främja mänskliga rättigheter och jämställdhet, också när det gäller människors hälsa och reproduktion. FNs befolkningskonferens i Kairo 1994 och kvinnokonferensen i Beijing 1995 har betytt mycket för den svenska ståndpunkten.

Kairokonferensen och det svenska biståndet

Sverige var mycket aktivt både före, under och efter befolkningskonferensen i Kairo. En mängd olika icke-statliga organisationer, inte minst kvinnoorganisationer, flera med stöd från Sida, bidrog till att konferensen lade huvudvikten vid mänskliga rättigheter och bättre sexuell och reproduktiv hälsa.

Handlingsprogrammet från Kairo kräver att alla rika länder ska bistå de fattiga länderna med stöd till reproduktiv sjuk- och hälsovård, AIDS-insatser, befolkningsstatistik och forskning. Det svenska biståndet omfattar alltså inte längre separata familjeplaneringsinsatser. Däremot ges stöd till rådgivning och preventivmedelsservice inom ramen för hälsovården. Sida anser också att många biståndsinsatser utanför hälsoområdet har betydelse för befolkningsutvecklingen (se sid 62). FN-statistiken över biståndet omfattar dock i stort sett bara de fyra områdena ovan. Där bidrar Sida (1999) med 590 miljoner kronor. De allra största summorna går till insatser för bättre sexuell och reproduktiv hälsa och för bekämpning av HIV/AIDS-epidemin. FNs befolkningsfond UNFPA och den internationella familjeplaneringsorganisationen IPPF får stora bidrag till sin verksamhet. Totalt har regeringen för år 2001 anslagit 13,6 miljarder kronor för Sveriges samarbete med utvecklingsländerna, det vill säga till det som vi i dagligt tal brukar kalla bistånd.

I deklarationen från Kairo talas också om hur viktigt det är att fortsätta kampen mot fattigdomen och för en hållbar utveckling. Utbildning för flickor och förbättring av kvinnors ställning är några av deklarationens främsta mål.

Allt detta hör idag till det viktigaste som det svenska biståndet gör. Sverige är också bland de stater som hittills bäst ställt upp på Kairo-konferensens överenskommelser.

Bistånd genom organisationer

En del av det svenska biståndet går via internationella organisationer direkt till program för att främja en lugnare befolkningsutveckling. Mest får FNs befolknings-

Stöd till unga ska hindra HIV/AIDS i Malawi

I Malawi lever 14 procent av befolkningen med HIV/AIDS. Av dem är nästan hälften mellan 15 och 24 år och fem av sex i denna grupp är flickor.

För att hindra spridningen av HIV/AIDS bland Malawis unga stödjer Sida två sexualundervisningsprojekt med över 13 miljoner kronor via UNFPA (FN:s Befolkningsfond).

Projekten riktar sig till ungdomar mellan 10 och 25 år samt mellan- och högstadielärare. Syftet är bland annat att öka ungdomars kunskap om sex och samlevnad samt att verka för säkrare sexualvanor.

Sexualundervisning och användning av preventivmedel för unga och ogifta är fortfarande en kontroversiell fråga i många delar av Malawi. Samtidigt kräver problemen med oönskade graviditeter och den växande HIV/AIDS-epidemin en större öppenhet om just tonårssexualitet.

– Varje år tvingas 25 procent av flickorna på gymnasienivå i Malawi att sluta skolan på grund av att de blir gravida, säger Anna Runeborg på Sidas Hälsoenhet.

Under åren 1999-2002 stöder Sida arbetet mot spridningen av HIV/AIDS i Malawi med 27 miljoner kronor. Satsningen sker i nära samarbete med Malawis Nationella Aidssekretariat och FN-organ som UNFPA.

En av folkräknarna i Laos 1995.
FOTO: ANDERS GUNNARTZ

Folkräkning i Laos

Bristen på tillförlitlig statistik var ett problem i det ekonomiska reformarbetet i Laos. Sida har hjälpt till att bygga upp en nationell statistikmyndighet. 1995 års folkräkning är den hittills största enskilda insatsen. En stor hushållsundersökning har gett material till en databas om befolkningens levnadsförhållanden.

Många fler barn överlever

I Zimbabwe bidrar Sida till ett program som gör att 80 procent av alla barn blir vaccinerade mot de sex vanligaste barnsjukdomarna. Barnadödligheten har sjunkit drastiskt. Dessvärre ökar den igen på grund av AIDS-epidemin.

fond, UNFPA, i form av årliga bidrag och stöd till fondens projekt i olika länder.

Mycket går också till Internationella familjeplaneringsfederationen, IPPF, som äe moderorganisation för svenska RFSU och dess motsvarigheter i 130 länder. Fattiga länders familjeplaneringsorganisationer får bidrag till sin verksamhet via IPPF.

Den internationella kampen mot HIV/AIDS samordnas av en särskild FN-organisation, UNAIDS, och den får årliga anslag från Sverige.

Sida stöder också många enskilda organisationer, både i Sverige och i fattiga länder, som arbetar med AIDS-frågor och bidrar till nationella program för AIDS-kontroll i en del länder.

Efter Kairo-konferensen uppstod många nätverk mellan kvinnoorganisationer i olika länder och världsdelar som arbetar för att konferensens mål ska bli verklighet. De påverkar de egna ländernas regeringar och den allmänna opinionen för att få igenom den bredare syn på befolkningsfrågor som konferensen står för. Nätverk som ARROW i Ostasien, ESEA i Sydostasien och LACWHN i Latinamerika får Sida-stöd för att driva dessa frågor, bland annat via internet. De samarbetar med IWHC i Nordamerika och Q-web i Sverige.

Uganda är ett land som drabbats av AIDS i stor skala. Där stöder Sida TASO, The AIDS Support Organisation. Den har bildats av HIV-smittade personer, som bl a arbetar med att ge kvinnor kunskap och styrka att stå emot manssamhällets krav på oskyddat sex och sexuella tjänster. Antalet nysmittade har minskat påtagligt i Uganda.

Genom UNICEF har Sida gett resurser för att genomföra projektet Safeguard Youth, i Uganda. Projektet resulterade bl a i Straight Talk, en tidning som vänder sig till ungdomar med information om sex och samlevnad. Tidningen har använts som förebild i en rad andra länder.

Bättre hälsa

Sida bidrar till att underhålla och förbättra hälsovården i flera samarbetsländer. En stor del av hälsobiståndet går till att hjälpa till att bygga upp en bra reproduktiv hälsovård, det vill säga bättre mödravård, säkra förlossningar, säker abort, behandling av sexuellt överförda sjukdomar och barnlöshet, preventivmedel, sexualundervisning, råd till tonåringar mm. Sådant bistånd går främst till länder i östra och södra Afrika, till Bangladesh och till en del länder i Centralamerika.

Ökad jämställdhet

Ett huvudmål för svenskt bistånd är att arbeta för att kvinnor och män ska bli mer jämställda, världen över. Det målet ska genomsyra allt bistånd, vare sig det gäller

hälsovård, miljö, naturbruk eller infrastruktur. Att förbättra kvinnors livsvillkor är inte bara en rättvisefråga, utan har också stor betydelse för kvinnors möjlighet att välja hur många barn de vill föda.

En av de viktigaste frågorna är att alla ska ha lika rätt till utbildning. Det betyder att man målmedvetet i allt bistånd till undervisning måste kräva att flickor ges samma möjligheter till utbildning som pojkar. Att bidra till utbildning för vuxna kvinnor har också visat sig vara bra både för familjen och för samhället.

Bättre befolkningsstatistik

Sida vill bidra till att den offentliga sektorn i samarbetsländerna – planeringsenheter, skatteväsen, domstolar, banker mm – ska klara sina uppgifter bättre. Det kallas förvaltningsbistånd.

För att kunna planera samhällets utveckling på lång och kort sikt måste man veta hur många människor det finns, var de finns, och vilka befolkningsförändringar som kan väntas i framtiden. Man måste ha en bra befolkningsstatistik. Det kommer att bli ännu viktigare i områden där AIDS-epidemin medför stora befolkningsförändringar. Och om man verkligen vill nå de fattiga måste man kunna skilja mellan olika familjemedlemmars situation – ofta är det kvinnor och barn som är de verkligt fattiga.

Bättre kunskap

Sarec är en avdelning inom Sida som ger anslag till forskning, både i samarbetsländerna och i Sverige. Sarec stöder forskning om till exempel barnbegränsning, befolkningsförändringar och AIDS. De svenska bidragen ska också tjäna till att stimulera internationellt forskningssamarbete.

Sverige stödjer inom Världshälsoorganisationen, WHO, ett program för forskning kring mänsklig fortplantning. Det ska leda till nya och bättre preventivmedel, till exempel fler preventivmetoder för män, och nya metoder som kvinnor själva bestämmer över. Programmet arbetar också med kvalitetskontroll av preventivmedel.

Hållbar utveckling

Det svenska biståndet är till för att bekämpa fattigdomen i världen och att bidra till en hållbar utveckling, för att se till att människor kan leva ett anständigt liv på jorden utan att naturresurserna urholkas.

En hållbar utveckling kräver lugnare folkökning – men också att vi alla lever på ett sätt som skonar natur och miljö. Sverige deltar på olika sätt i det internationella miljöarbetet. Sida bidrar till exempel till program för samarbete kring

Byskolor även för flickor

I den indiska delstaten Rajasthan stödde Sida länge ett program för byskolor. Det gjorde att allt fler flickor kunde fullfölja sin utbildning.

Byskola i Bangladesh. Flickors utbildning hör till det som är allra viktigast för att uppnå jämställdhet.
FOTO ANDERS GUNNARTZ

För jämställdhet i Bangladesh

I Bangladesh har flera biståndsgivare gått samman om stöd till ett nationellt biståndsprogram som Världsbanken samordnar. Från början handlade det bara om familjeplanering, dvs preventivmedel, sterilisering och rådgivning för att få ner födelsetalen. Nu inriktas det alltmer på reproduktiv hälsa och jämställdhet och ska styras tydligare av de enskilda människornas behov.

Högre levnadsstandard

Jordbruksområdet Machakos i Kenya har länge haft en kraftig folkökning. Sidas bistånd till utbildning och möjligheterna att sälja varor i huvudstaden har bidragit till att jordbrukets avkastning ökat, och jordförstöringen minskat. Nu har bönderna fått en bättre levnadsstandard.

vattenfrågor mellan lokalsamhällen, myndigheter och näringslivet. Sida har också tagit initiativ till samverkan mellan alla som har att göra med utveckling i världens kustzoner, där växande städer, industrier, transporter och turism hotar miljön både på land och i vattnet.

Balansen mellan stad och land förändras snabbt i Syd. Redan idag bor hälften av alla människor i städer. Biståndet arbetar både med att stödja länderna i att försöka hejda flykten från landsbygden och att göra livet drägligt i de växande städerna för alla nya invånare.

En bättre tillvaro för de fattiga

De fattiga länderna befinner sig i ett underläge, som beror på deras – och vår – historia. Sedan 1980-talet har fattigdomen ökat, liksom de fattiga ländernas skuldbörda. De rika länderna har gett bistånd som ett försök att mildra följderna av nedgången. Men Världsbankens World Development Report 1999 konstaterar att detta bistånd inte på långa vägar räckt till för att häva fattigdomen. Krisen förvärras av AIDS-epidemin, som är katastrofal i vissa områden. Fattigdomen gör att de drabbade länderna inte förmår hejda epidemin.

I en del av de fattiga länderna har ändå levnadsförhållandena förbättrats påtagligt, även för dem som har det sämst. I många länder har också de flesta människor övergått till att ha små familjer. De barn som föds överlever spädbarnsåren, och allt fler människor kan räkna med en lång ålderdom. Det är resultatet av ekonomisk och social utveckling. På sikt blir också befolkningsutvecklingen lugnare – men det tar tid.

Men alldeles för många kvinnor och män har inte tillgång till god hälsovård. Många har svårt att få tag i preventivmedel och vet kanske inte tillräckligt mycket om sexualitet, samlevnad och tryggt barnafödande för att kunna ta sig rätten att planera för en lagom stor familj. Mycket arbete återstår också världen runt för att stärka kvinnors ställning och mänskliga rättigheter.

Det svenska biståndet kan, på många olika sätt, bidra både till en lugnare befolkningsutveckling och till en bättre tillvaro för fattiga människor i världen. Vårt viktigaste bidrag är att stödja deras egna initiativ till utveckling.

MATERIAL PÅ INTERNET OM BEFOLKNING OCH UTVECKLING

FN-organisationer

http://www.undp.org/popin/
POPIN är ett globalt nätverk vars syfte är att samla in och koordinera information om befolkningsfrågor. POPINs nätverk omfattar såväl statliga, internationella som icke-statliga organisationer, På hemsidan finns befolkningsprognoser, nyheter om FNs arbete kring dessa frågor och länkar till organisationer och databaser relaterade till befolkningsfrågor. Under rubriken ”World Population Trends” finns användbar information om bl a fertilitet, mortalitet, migration.

http://www.unfpa.org/
UNFPA är FNs befolkningsfond. Publicerar årligen skriften: ”The State of World Population”.
”The Right to Choose: Reproductive Rights and Reproductive Health”, är en skrift om reproduktiv och sexuell hälsa baserad på ”The State of World Population 1997”. Skriften summerar internationella överenskommelser på området och presenterar framsteg och problem gällande dessa rättigheter. Kan beställas från: publications@un.org

http://www.eclac.cl/Celade-Eng/
Befolkningsfrågor i Latinamerika och Västindien. CELADE är FNs regionalkontor för den regionen.

http://www.unescap.org/pop/
Befolkningsfrågor i Asien och Stilla Havsregionen. ESCAP är FNs regionalkontor för de regionerna.

http://www.un.org/Depts/eca/
Befolkningsfrågor i Afrika. ECA är FNs regionalkontor för den regionen.

http://www.unece.org/
Befolkningsfrågor i Afrika. ECA är FNs regionalkontor för den regionen.

http://www.unhcr.ch/
UNHCR är FNs flyktingorganisation som erbjuder skydd och stöd till världens flyktingar, och är den officiella källan för statistik om flyktingar. Sidan har en speciell sektion för lärare.

http://www.unaids.org/
UNAIDS är FNs organ för HIV/AIDS-frågor. Producerar regelbundet data om situationen i olika länder.

USA

http://www.jhuccp.org/popline/index.stm
Johns Hopkins School of Hygiene and Public Health har en hemsida kallad Popline, där mycket data kan finnas via dess Popinform. Popline innehåller information och länkar inte minst kring familjeplanering och relaterade frågor.

http://www.prb.org/edu.htm
Population Reference Bureau är en amerikansk organisation som arbetat med befolkningsfrågor sedan 1929. Hemsidan innehåller bl a material direkt avsett för undervisning. Inom PRB finns Popnet där man utifrån ämne, organisation och region kan söka efter information om befolkningsfrågor: www.popnet.org

http://www.census.gov/
US Census Bureau är en alternativ källa till FNs statistik och information om befolkningsfrågor. Här ges bl a möjlighet att skapa befolkningspyramider för i stort sett alla världens länder, valfria år mellan 1994 och 2050.

http://www.wri.org/
World Resources Institute behandlar områden som Feeding the World och Production and Consumption. Hemsidan har en speciell sektion för undervisning med färdiga OH-bilder för utskrift.

http://www.worldwatch.org/
Worldwatch Institute är ett amerikanskt forskningsinstitut som arbetar med att informera beslutsfattare och allmänhet om globala förändringar och trender. Ger årligen ut rapporten State of the World.

http://www.populationaction.org/
Population Action International (PAI) är ett amerikanskt institut som arbetar för att minska befolkningstillväxten i fattiga länder Publicerar även rapporter kring befolkning och miljö.

Sverige

http://www.sida.se/
Sida är Sveriges biståndsmyndighet. Utöver information om det svenska biståndets mål och medel, kan man från hemsidan ladda ner nyhetsbreven Nytt om befolkning och miljö och Nytt om befolkning och hälsa. Skrifterna ges ut med fem resp fyra nr/år, och syftet är att kort redovisa aktuella publikationer och andra rapporter inom respektive område.

http://www.qweb.kvinnoforum.se/swedish/index.html
Q Web Sweden är en del av Kvinnoforum – ett svenskt nätverk som arbetar med utbyte av kunskap och idéer relaterade till genusfrågor och kvinnors hälsa.

Världen

http://www.uaps.org
The Union for African Population Studies (UAPS) är en vetenskaplig, panafrikansk intresseorganisation, som bildades 1984 och har sitt huvudsäte i Dakar. Hemsidan innehåller bl a nedladdningsbara forskningsrapporter.

http://www.iussp.org/
IUSSP är en icke vinstdrivande världsomspännande organisation av och för befolkningsexperter. Utöver stödet till vetenskapliga framsteg syftar organisationen till att göra regeringar, NGOs och allmänheten uppmärksamma på befolkningsrelaterade problem och på demografi som vetenskap. Seminarie- och forskningsrapporter finns nedladdningsbara.

Övrigt:

http://www.lshtm.ac.uk/eph/cps/cpslinks.htm
Center for Population Studies sida har länkar till det mesta rörande befolkning och utveckling. Centret tillhör London School of Hygiene and Tropical Medicine.

http://www.ceped.ined.fr/
CEPED är ett viktigt franskt institut för information om bl a franskspråkiga länder i Afrika.

http://library.envirolink.org/
En amerikansk hemsida om miljöfrågor med länkar bl a till befolkningsfrågor.

http://demography.net/
Allt om demografi och befolkningsstudier i världen, från Australian National University.

NÅGRA ANVÄNDBARA FÖRKORTNINGAR

AIDS	Acquired immune deficiency syndrome
DAC	Development Assistance Committee; OECDs biståndskommitté
FN / UN	Förenta nationerna, United Nations
Forum Syd	Svenska enskilda organisationers biståndssamverkan
HDI	Human Development Index (FNs utvecklingsindex)
HIV	human immunodeficiency virus
IBRD	International Bank of Reconstruction and Development (Världsbanken)
ILO	International Labour Office (Internationella arbetsorganisationen)
IMF	International Monetary Fund (Internationella valutafonden)
IPPF	International Planned Parenthood Federation (Internationella Familjeplaneringsfederationen).
NGO	Non-governmental organization (icke-statlig enskild organisation)
OECD	Organisation of Economic Cooperation and Development (Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling).
RFSU	Riksförbundet för sexuell upplysning
Sida	Swedish International Development Cooperation Agency (Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete)
UD	Utrikesdepartementet
UNAIDS	United Nations AIDS Programme (FNs samlade program förhiv / AIDS-insatser)
UNDP	United Nations Development Programme (FNs utvecklingsprogram)
UNEP	United Nations Environment Programme (FNs miljöprogram)

UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (FNs program för utbildning, forskning och kultur)
UNFPA	United Nations Fund for Population Activities (FNs befolkningsfond)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (FNs flyktingkommissarie)
UNICEF	United Nations Children's Emergency Fund (FNs barnfond)
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women (FNs utvecklingsfond för kvinnor)
WHO	World Health Organization (Världshälsorganisationen)

Utgiven av Sida 2001
Författare: Bertil Egerö och Mikael Hammarskjöld
Redaktör: Anna Wieslander
Grafisk form och redigering: Eva Vaihinen/press art
Teckningar: Stina Wirsén
Produktion: Sidas informationsavdelning
Tryck: Novum Grafiska AB, Göteborg 2001.38269.
Art.nr: D0748
ISBN 91-586-0217-8

Jord för miljarder

Nu finns sex miljarder människor spridda över klotets alla hörn. Människan har en fantastisk förmåga att anpassa sig till skilda livsvillkor. Den förmågan kommer att behövas även i framtiden då jordens befolkning ökat ännu mer, ty jordens befolkning kommer att öka länge än.

Den här skriften handlar om jordens befolkning och om befolkningsförändringar:

- om folkökningen i fattiga länder och om åldrandet i de rikare länderna
- om migration och flyktingrörelser
- om framväxten av mångmiljonstäder i Syd
- om att befolkningarna börjar minska i flera av Europas länder
- om barnafödande, om människors olika behov av barn och olika sätt att undvika att få barn när man inte vill ha det
- om hur politiken kan styra fruktsamheten
- om mänskliga framgångar för bättre hälsa och överlevnad
- om nya hot mot mänskligheten som AIDS och andra sjukdomar
- om hur det svenska biståndet medverkar till att lösa problem som har att göra med befolkningsförändringar.

Det svenska biståndet syftar till att bidra till hållbar utveckling i fattiga länder. Vägen dit handlar inte bara om hur många vi blir i framtiden, utan också ja kanske ännu mer, om hur vi alla lever våra liv.

Sida

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

www.sida.se